

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інституту права ім. І. Малиновського
Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему:

**ІНСТИТУТ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА
УЧАСТЮ СУДДІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

виконала студентка 6 курсу, групи МП-62
спеціальності 081 Право

Ясковець Катерина Анатоліївна

Науковий керівник
кандидат юридичних наук, старший
викладач

Шминдрук Ольга Федорівна

Рецензент
кандидат юридичних наук, старший
викладач

Боржецька Наталія Леонідівна

Роботу допущено до захисту на засіданні
кафедри цивільно-правових дисциплін

Протокол №__ від «__» _____ 2020 р.

Завідувач кафедри _____ Тетяна БЛАЩУК

Острог 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ.....	6
1.1. Історія виникнення та розвитку інституту врегулювання спору за участю судді	6
1.2. Поняття, завдання та місце інституту врегулювання спору за участю судді у примирювальних процедурах.....	17
РОЗДІЛ 2 . СУЧАСНИЙ СТАН ІНСТИТУТУ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДЮ.....	28
2.1. Процесуальний порядок врегулювання спору за участю суддю	28
2.2. Рішення за результатами врегулювання спору за участю судді.....	38
2.3. Проблемні питання інституту врегулювання спору за участю судді	50
РОЗДІЛ 3 . ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ.....	59
3.1. Світові тенденції розвитку інституту врегулювання спору за участю судді	59
3.2. Перспективи розвитку інституту врегулювання спору за участю судді в Україні.....	63
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

ВСТУП

Неможливо уявити собі життя у суспільстві без виникнення спорів. Саме тому протягом усієї історії свого існування людство винайшло різноманітні способи вирішення своїх конфліктів. Сьогодні надзвичайно поширеним способом вирішення спору між сторонами є звернення до суду. Щодня сотні людей подають різні позови для захисту своїх невизнаних, порушених чи оспорюваних прав. Для когось такий спосіб вирішення спору виявляється ефективним, а хтось залишається незадоволеним чи то через результат судового розгляду, чи через тривалість розгляду його справи, чи у зв'язку з надмірними судовими витратами. Тому поряд із судовим вирішенням, поширення сьогодні набувають інші, альтернативні способи вирішення спорів.

Наукова доктрина та практика розробили багато різноманітних примирювальних процедур, які сьогодні можуть застосовуватися сторонами конфлікту. Такі процедури дедалі частіше отримують підтримку з боку держав та вводяться у міжнародне і національне законодавство.

Однією із таких примирювальних процедур, яка порівняно нещодавно була регламентована цивільним процесуальним законодавством, є інститут врегулювання спору за участю судді, який і буде досліджено у цій роботі.

Метою цього дослідження є розкриття основних правових характеристик врегулювання спору за участю судді, з'ясування його сучасного стану та місця у правовій системі, а також вивчення перспектив розвитку.

Для досягнення поставленої мети у ході дослідження ставилися такі **завдання**:

- 1) дослідити історію виникнення та розвитку інституту врегулювання спору за участю судді;
- 2) розкрити поняття досліджуваного інституту та встановити його місце серед інших примирювальних процедур;
- 3) встановити процесуальний порядок проведення врегулювання спору за участю судді;

- 4) проаналізувати судові рішення, які можуть бути прийняті за результатами застосування досліджуваного інституту на практиці;
- 5) встановити наявні проблемні питання інституту врегулювання спору за участю судді;
- 6) дослідити світову практику розвитку досліджуваної примирювальної процедури;
- 7) сформулювати прогноз щодо перспектив розвитку інституту врегулювання спору за участю судді в Україні.

Об'єктом дослідження є правові відносини, що виникають у процесі врегулювання спору за участю судді.

Предметом дослідження є сучасний стан та перспективи розвитку врегулювання спору за участю судді.

Аналіз джерельної бази. Під час написання роботи були досліджені національні нормативно-правові акти, зокрема Цивільний процесуальний кодекс та Закон України «Про третейські суди», проект Закону «Про медіацію». Було вивчено також відповідну судову практику, яку, з урахуванням специфіки предмету дослідження, становили ухвали національних судів. В ході роботи були також використані дисертації українських науковців та наукові статті вітчизняних та деяких зарубіжних дослідників.

Стан розробки проблеми. Питання врегулювання спору за участю судді є достатньо широко дослідженим. Над ним працювали багато науковців, серед яких: Бондаренко-Зелінська Н. Л., Грень Н. М., Гриб А. М., Давиденко Д. Л., Можайкіна О., Прущак В. Є., Романадзе Л. Д. та інші. Проте у зв'язку з порівняною новизною цього інституту, деякі його аспекти залишаються не до кінця вивченими.

Практичне значення. Інститут врегулювання спору за участю судді є досить новим для української правової системи, у зв'язку з чим не є дуже поширеним у застосуванні на практиці. Його наукове дослідження сприяє виявленню проблемних питань, які заважають ефективному застосуванню

процедури примирення.

Під час дослідження було використано такі **методи**:

- історичний: для дослідження процесу виникнення та розвитку інституту врегулювання спору за участю судді;
- логіко-семантичний: в ході визначення понятійного апарату і правильного застосування термінів;
- аналізу: в процесі аналізу законодавчих положень та судової практики для виділення проблемних питань досліджуваного інституту, для дослідження світових тенденцій його розвитку;
- формально-юридичний: для опису процесуального порядку врегулювання спорів за участю судді та прийнятих за результатами цієї процедури рішень;
- порівняльно-правовий метод та метод правового моделювання: для визначення місця інституту врегулювання спору за участю судді серед інших примирювальних процедур;
- прогностичний: в процесі визначення перспектив розвитку врегулювання спору за участю судді.

Структура роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

Обсяг роботи - 80 сторінок, з них основного тексту - 71 сторінка. Список використаних джерел (63 найменування) складає 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

1.1. Історія виникнення та розвитку інституту врегулювання спору за участю судді

Жодне суспільство, незалежно від часу та місця його існування, не можна уявити без спорів. Конфлікти між людьми виникають з приводу найрізноманітніших питань. Там, де в особи виникає певне право, одразу з'являється можливість для іншого таке право порушити, з приводу чого може виникнути певний спір. Очевидно, що конфлікти між людьми виникали ще з початку об'єднання їх у певні соціальні групи, але впродовж історії з розвитком суспільних відносин змінювалися та еволюціонували як причини виникнення спорів, так і варіанти їх розв'язання.

Інститут врегулювання спору за участю судді також пройшов чималий шлях розвитку до того, як стати таким, який зараз закріплений на законодавчому рівні та застосовується на практиці. Він є одним із видів альтернативного врегулювання спорів, а тому розвивався поряд із іншими примирювальними процедурами. Різні види примирювання по-різному використовувалися у різних народів та у різний спосіб.

Перші згадки про примирення сторін у спорі відносяться ще до первісного суспільства. Природньо, що найпершим способом вирішення конфлікту було застосування сили, за принципом виживання найсильнішого¹.

Через застосування сили для вирішення конфліктів та існування кровної помсти, вирішення спорів мало значення не лише для ворогуючих сторін, але й загалом для суспільних груп та племен. Питання зменшення кількості кровопролитних конфліктів було питанням виживання. Тому посередниками у

¹ Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис. докт. філос.: 81. Одеса, 2020. ст. 15.

вирішенні спорів були вожді та старійшини племен, повноваження яких ґрунтувалися на владі, авторитеті та особистих якостях. У вирішенні конфліктів головним було примирення сторін, а встановлення справедливості та відновлення порушених інтересів було другорядним, бо основним завданням вождя було саме забезпечення мирного існування свого племені².

Надалі способи вирішення конфліктів поступово розвивалися та ускладнювалися. Для Стародавньої Греції, Стародавнього Риму, Стародавнього Вавилону та Фінської цивілізації характерні три підходи до вирішення конфліктів: з позиції сили, з позиції права та з позиції інтересів. За підходу з позиції сили спір вирішується шляхом переваги сили (фізичної, кількісної, економічної) однієї сторони над іншою. Для вирішення спору з позиції права характерне використання встановлених законів, правил, а також участь судді, арбітра. Тут також наявне використання сили та примусу, зокрема при приведенні прийнятого рішення до виконання. Вирішення конфліктної ситуації з позиції інтересу направлене на визначення причини спору та інтересів, які були порушені, але які можливо відновити³. Така позиція є саме тим випадком, коли застосовуються альтернативні способи вирішення спорів, які стали відправною точкою для розвитку сучасного інституту врегулювання спору за участю судді.

Детальніше розглянемо еволюцію альтернативного врегулювання спору у різних країнах стародавнього світу.

У Стародавній Греції існував інститут проксенії, що означає «гостинність». Він означав звернення до посередника - *proxenetes* для допомоги у веденні переговорів і взаємодії як між окремими особами, так і між сім'ями, родами, племенами та містами-державами. Така особа несла зобов'язання перед обома сторонами переговорів чи конфлікту і була зобов'язана враховувати інтереси обох та сприяти їх реалізації. Використання такого виду

² Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США. Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. 2004. № 1. С. 163 – 176.

³ Леннуар Н.Н. Альтернативное разрешение споров: переговоры и медиация: Учеб.-метод. пособие. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского института права имени Принца П.Г. Ольденбургского, 2004. ст. 44.

посередництва набуло широкого вжитку, зокрема і у міжнародних відносинах.

Так, наприклад є згадки про застосування цього інституту у Херсонесі.

Стародавніми греками були розроблені й інші способи врегулювання спорів, зокрема процедура *diatesia*. Вона включала в себе *diallage* - стадію діалогу і примирення та *krisis* - стадію винесення рішення, яка на практиці могла і не застосовуватися, якщо спір врегульовано на попередній стадії. Використовувалась така процедура для врегулювання спорів із владою. При цьому сторони конфлікту зверталися за допомогою до арбітрів⁴.

Уже в часи Стародавнього Риму вирішення спору між сторонами шляхом примирення було закріплене не лише у звичаях, а й у писаних законах. Зокрема, у Законі XII таблиць вказується: «На чому домовляться, про те нехай [позивач] і просить [на судочинстві]. Якщо [сторони спору] не приходять до згоди, нехай [вони] до полудня зйдуться для позову на форумі або на коміціях. Нехай обидві присутні сторони по черзі захищають [свою справу]»⁵. На основі цих положень можна зробити висновок, що перш ніж звернутися до суду, сторони мали змогу примиритися та просити про затвердження своїх домовленостей.

Існувала у Стародавньому Римі і мирова угода, яка за своєю суттю була судовим рішенням та мала назву *transactio*⁶.

Особливим ставленням до конфліктів відзначався Давній Китай. І до сьогодні на основі вікових традицій та звичаїв у цій країні конфлікти сприймають як щось руйнівне, те, що порушує цілісність. Люди зазвичай відчувають відповідальність за конфлікт не лише перед конфліктуючою стороною, але й перед громадою в цілому, саме тому і вирішення конфліктів мало дещо публічний характер, передбачає вибачення та святкування примирення.

⁴ Давыденко Д.Л. Примирительные процедуры и арбитраж в Древней Греции. Третьейский суд . 2010. № 5. С. 161 - 168.

⁵ Закони XII таблиць - Основне джерело Стародавнього римського права. URL: http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/17425/ПРЗТ%20_РПП_Закони%20XII%20таблиць.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁶ Соколянский Д. В. Мирова угода сторін у цивільному судочинстві України: постановка проблеми. Актуальні проблеми держави і права. 2012. С. 348-353.

Процедура примирення оформилася як окремий інститут ще у Давньому Китаї, коли у будиночках для чайної церемонії конфліктуючі сторони могли отримати допомогу у вирішенні спору від неупередженого посередника. Загалом виникнення інституту посередництва у конфліктах дослідники відносять ще до династії Західна Чжоу (1027 р. до н. е. – 771 р. до н. е.)⁷.

Отже, в період античності звернення до посередника для вирішення конфлікту мало досить широке поширення. Таким посередником, як правило, могла бути старша шанована людина, яка обов'язково користувалася повагою у суспільстві. Процедура примирення була важливою не лише для конфліктуючих сторін, але й для суспільства вцілому, адже це дало змогу відійти від застосування сили, яка була домінуючою при вирішенні спорів у первісному суспільстві. Тож зародження інституту врегулювання спору за участю судді, поряд із іншими видами альтернативного вирішення спорів, розпочалося саме в античний період.

З плином часу, у період раннього середньовіччя, вирішення спорів набуло зовсім інших рис. У тогочасних державах почали з'являтися суди, з розвитком писемності набули поширення писані закони.

З поширенням у Європі християнства, з'явилися також церковні суди. Священнослужителями склалися збірники правил, які встановлювали покарання за гріхи, а також передбачали можливість сплати грошових компенсацій.

При вирішенні спорів у церковних судах посередниками виступали єпископи та священники, які користувалися авторитетом суспільства зважаючи на свою освіченість та поважний вік. В основу врегулювання конфліктів було покладено примирення сторін та встановлення справедливості у її божественному розумінні. Навіть після звернення до суду, сторони могли передати вирішення свого спору на розгляд церкви з метою його мирного врегулювання.

⁷ Гірник А. М., Резаненко В. Ф. Світоглядні та етико-правові засади медіації у Китаї. Наукові записки. Том 149. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2013. С. 27-31.

Між світськими та церковними судами простежувалося також певне протистояння. Згодом духовенство почало самотійно втручатися у конфлікти між приватними особами, змушуючи їх до використання процедури примирення у церковних судах, що позбавило її добровільності й нейтральності та негативно позначилося на бажанні і надалі розвивати цей інститут⁸.

Розвиток примирних процедур часів раннього середньовіччя в Україні представлено у «Повісті минулих літ», створеній у XI-XII століттях, яка містить текст Договору Русі з Візантією (911 рік). Цей договір закріплював право особи, яку скривдили на відшкодування за рахунок кривдника, передбачалося також відшкодування за матеріальну шкоду та побої. Цей договір був не єдиним, який закріплював такі правила⁹.

Руська правда, як основний кодифікований акт того часу містила положення про можливість заміни покарання чи кровної помсти за образу грошовим викупом. Однак серед дослідників точаться суперечки з приводу того, чи можна вважати появу грошової компенсації відправною точкою зародження інституту примирення сторін¹⁰.

Період середньовіччя характеризувався розвитком торгових відносин. З появою купців та активним поживленням міжнародної торгівлі, постала необхідність випрацювання певних торгових правил, а також ефективного механізму вирішення спорів, пов'язаних із торгівлею. Ці обставини дали поштовх для розвитку комерційного арбітражу. На стадії свого зародження цей вид вирішення спорів зводився до вирішення конфліктів та ярмарках та базарах, де арбітрами виступали самі ж купці¹¹.

Держави, зазвичай, також підтримували розвиток інституту альтернативного вирішення спорів. Зокрема середньовічна Франція

⁸ Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2004. № 1. С. 163 – 176.

⁹ Гриб А.М. Примирення та відновне правосуддя у правовому житті Київської Русі. *Порівняльно - аналітичне право*. 2013. №2. С. 19 - 22.

¹⁰ Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис. докт. філос.: 081. Одеса, 2020. 192 с.

¹¹ Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2004. № 1. С. 163 – 176.

відзначалась значним поширенням усних примирних процедур. Широко використовувалося посередники, якими виступали дворяни, духовенство, нотаблі¹². У XIII столітті одним з найбільших прихильників посередництва був король Людовік Святий, який особисто брав участь у врегулюванні спорів між своїми підданими¹³.

Розвиток процедури примирення у Франції призвів до перетворення її на попередню процедуру перед зверненням до суду у XVII столітті. Укладення мирової угоди було можливим за участі третіх осіб та застосовувалось при найрізноманітніших спорах, у тому числі із заподіяння насильницької шкоди¹⁴.

Розвиток примирювальних процедур чітко прослідковується і у середньовічній Англії. На початку XI кодексом Етельреда було закріплено не лише право вибору між мирним врегулюванням спору та передачею його в суд, а й обов'язковість мирної угоди для сторін. Надалі у «Законах Генріха I» також чітко прослідковується прихильність до примирних процедур. Також встановлювалася обов'язковість мирних угод нарівні із судовими рішеннями¹⁵.

Щодо українських земель, то у XIV столітті у Великому Новгороді існувала процедура примирення, що мала назву «мировий ряд». Для полюбовного врегулювання спорів шляхом взаємних поступок залучалися рядці з числа «добрих людей», а примирення закріплювалося у «докончальній грамоті»¹⁶.

Кодифікаційні роботи у Великому Князівстві Литовському у XVI столітті призвели до розвитку правових норм про примирювальні процедури на українських землях. Еволюція норм про примирення прослідковується у Литовських Статутах. Вони встановлювали та постійно розширювали коло

¹² Ясиновський І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. №102, т.1 С.31-33.

¹³ Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2004. № 1. С. 163 – 176.

¹⁴ Ясиновський І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. №102, т.1 С.31-33.

¹⁵ Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2004. № 1. С. 163 – 176.

¹⁶ Прушак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис. докт. філос.: 081. Одеса, 2020. 192 с.

спорів, у яких було можливе примирення - «єднання». Другим Статутом закріплювалося залучення полюбовних або приятельських суддів, єдначів до вирішення конфлікту, а Третім Статутом вже було дозволено самостійне вирішення спору із залученням свідків. Способом закріплення мирової угоди було письмове єднання, яке підписувалося та засвідчувалося печатками свідків або полюбовних суддів.

На українських землях того часу, зокрема на Галичині, діяло також польське право, яке передбачало залучення арбітра та суперарбітра для мирного врегулювання спорів¹⁷.

На основі норм Третього Литовського Статуту було сформульовано норми про мирне врегулювання спорів у кодексі «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. Кодекс встановлював два види примирних позасудових процедур: полюбовний суд з посередництвом мирителів, які обиралися сторонами, та без посередництва мирителів.

Відповідальність за обрання мирителів покладалася на сторони спору, хоча встановлювалися вимоги до такої особи: бути вільним, повнолітнім, добросовісним, обізнаним в праві. Таким мирителем міг бути навіть суддя. Угода за результатами такої процедури називалася приговором мирителя.

У разі, якщо сторони застосовували примирювальну процедуру без посередників, вони складали відповідні розписки, які засвідчувалися ними та свідками з обох сторін¹⁸.

Має свої особливості розвиток примирювальних процедур на території України і в часи панування Російської імперії. Російське право поширювалося на територіях України поступово. У 1775 році Установленням про управління губерніями були запроваджені совісні суди. Його існування було спрямоване саме на примирення сторін спору. Процедура у таких судах була багатоступінчастою. На першому етапі сторони могли домовитися ще при поданні позову і тоді їхня мирова угода стверджувалася печаткою суду. У разі

¹⁷Гриб А. М. Примирення в праві литовсько-польської доби, його реалізація та особливі форми. *Порівняльно - аналітичне право*. 2011. №2. С. 145-147.

¹⁸Гриб А. М. Примирення у праві Гетьманської України. *Митна справа*. 2014. №5(95) ч.2 кн. 1. С. 64 - 70.

недосягнення згоди переходили до другого етапу, на якому залучали по 1-2 посередників з кожної сторони, які разом із совісним судом розглядали справу та шукали способи примирення сторін. Совісні суди були скасовані Павлом І.

В подальшому примирні процедури передбачалися у приватноправових спорах, зокрема комерційних, наприклад за Статутом про банкрутів (1800 рік). Він передбачав медіаторський розбір із залученням медіаторів. Врегулювалось також укладення вільної угоди між кредитором і боржником до прийняття судового рішення про визнання останнього банкрутом¹⁹.

Новітній період еволюції способів альтернативного вирішення спорів розпочався у ХХ столітті. Основними рисами цього періоду є стрімкий розвиток, науково-технічний прогрес, процеси глобалізації, які у сукупності призвели до виникнення різноманітних процедур примирення та їх закріплення у законодавчих актах держав.

Особливим був цей період в Україні. У зв'язку з революцією 1917 року та приходом на територію України радянської влади, попередні здобутки у сфері примирювальних процедур було фактично знівельовано. Радянська ідеологія встановлювала репресивне за своїм характером законодавство, яке не передбачало компромісів та посередництва²⁰.

Подальший розвиток альтернативних способів вирішення спорів, активно відбувався з середини ХХ століття у країнах англосаксонської системи права - США, Великій Британії, Австралії.

У 1976 році у США відбулася Паундська конференція, де було піднято питання проблем судової системи та запропоновано застосування альтернативних методів вирішення спорів²¹. Як наслідок, термін «альтернативне вирішення спорів» виник та набув поширення саме у США. Тут виникають та розвиваються різноманітні примирні процедури: арбітраж,

¹⁹Гриб А. М. Примирення у дореформенному законодавстві Російської імперії та правозастосовній практиці українських губерній. *Часопис Київського університету права*. 2014. №2. С. 49 - 53.

²⁰Прущак В. С. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис. докт. філос.: 081. Одеса, 2020. 192 с.

²¹Ясиновський І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. №102, т.1 С.31-33.

медіація, судова медіація, врегулювання спору за участю судді. У 1990 році Конгресом США прийнято Закон про реформування цивільного судочинства, який наголошував на обов'язковості застосування способів альтернативного вирішення спорів²².

Надалі рух за впровадження різноманітних примирювальних процедур поширився і на Європу. Це відобразилося у прийнятті міжнародними організаціями різноманітних нормативно-правових актів та рекомендацій.

Так, наприклад, рекомендацією №R(86)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах (1986 рік) запропоновано сприяти примиренню сторін не лише поза судовою системою, а й в ході судового вирішення спорів. Для цього пропонується, наприклад, покласти на суддів обов'язок сприяти врегулюванню спорів між сторонами як до початку судового провадження, так і на будь-якому його етапі²³.

Цікавою є Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах, ціллю якої є полегшення доступу до альтернативних способів вирішення спору саме у цивільних та комерційних справах транскордонного характеру. Під посередництвом тут, серед іншого, розуміється і посередництво, яке здійснюється суддею, який не причетний до будь-якого судового процесу, який має відношення до спору²⁴.

Україна також бере участь у світових процесах поширення та розвитку альтернативних способів вирішення спорів, зокрема й інституту врегулювання спору за участю судді. Для цього прийнято низку програмних нормативно-правових актів та внесено зміни до багатьох законодавчих актів.

²²Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис. докт. філос.: 081. Одеса, 2020. 192 с.

²³Рекомендація №R(86)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах. – 1986. – URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf.

²⁴Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. 2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text.

Зокрема, у 2006 році було схвалено Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. У цьому документі альтернативні способи врегулювання спорів, а також дешеві та менш формалізовані процедури їх вирішення розглядаються як спосіб розвантаження суддів²⁵.

Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20.05.2015 року, також ставить за мету розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, що дозволить підвищити ефективність правосуддя та оптимізувати повноваження судів різних юрисдикцій²⁶.

Що стосується безпосередньо інституту врегулювання спору за участю судді, то попередня редакція Цивільного процесуального кодексу такої процедури не передбачала. Вона була введена в українське законодавство з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 року, який набрав чинності 15.12.2017 року.

При розробленні проекту нової редакції Цивільного процесуального кодексу законодавці, серед іншого, ставили перед собою завдання запровадження ефективного процесуального механізму для врегулювання спору між сторонами за участю судді. Такий інститут розглядався як неформальна процедура розгляду, метою якої є спрощення та прискорення розгляду справ, які можна віднести до категорії нескладних²⁷.

²⁵Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р. №361/2006. Урядовий кур'єр. 2006. №95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>.

²⁶Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2016 р. №276/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. №41. С. 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/276/2015/find/conv?text=%E2%F0%E5%E3%F3%EB%FE%E2%E0%ED%ED%FF>.

²⁷Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів". – 2017. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9.

На сьогодні інститут врегулювання спору за участю судді регулюється Главою 4 Розділу III Цивільного процесуального кодексу України. Те, чи було законодавцем досягнуто поставленої мети, буде досліджено у наступних розділах цієї роботи.

Отже, в історії виникнення та розвитку інституту врегулювання спору за участю судді можна виділити такі періоди:

- античний період, який характеризується значним поширенням різних видів посередництва при вирішенні як приватно-правових так і публічних спорів, а також виникненням інституту мирової угоди;
- ранній середньовічний період, для якого характерне виникнення світських та церковних судів, у яких посередниками у спорах виступали єпископи та священники; в Україні відбувалося становлення процедури грошового відшкодування за образи;
- середньовічний період, який відзначається процесами закріплення різноманітних видів примирних процедур (як з посередниками, так і без посередників) у законодавчих актах; для України особливістю є перебування її територій під пануванням різних держав, кожна з яких, в свою чергу, встановлювала різні процедури мирного врегулювання спорів, які часто не відзначалися своєю послідовністю (наприклад в часи панування Російської імперії);
- новітній період, для якого характерний стрімкий розвиток різноманітних альтернативних способів вирішення спорів, що бере свій початок із США, а також стимулювання держав до застосування примирювальних процедур міжнародною спільнотою та введення таких рекомендацій у національне законодавство держав.

Варто відзначити, що саме різні історичні прояви мирного врегулювання спорів за участю різноманітних посередників, які могли бути як просто авторитетними у суспільстві особами, так і особами, до яких ставилися

спеціальні вимоги, чи навіть судьями, стали основою для подальшого розвитку і становлення інституту врегулювання спору за участю судді.

1.2. Поняття, завдання та місце інституту врегулювання спору за участю судді у примирювальних процедурах

В процесі розвитку правової системи людство дійшло до висновку, що врегулювання спорів, без яких неможливо уявити суспільство, за допомогою судових процедур не завжди є доцільним. Поряд із перевагами судового розгляду спорів, виділяються все більше та більше його недоліків. Тривалість судового розгляду, надмірні розміри судових витрат, результати розгляду справ, які, як правило, залишають одну із сторін незадоволеною, спонукають осіб, що конфліктують, знаходити інші, позасудові форми вирішення спорів.

Сприяють розвитку примирювальних процедур і самі держави. Причиною цьому є постійне зростання навантаження на суддів, що змушує збільшувати суддівський апарат та видатки на нього, дороговартісність судового процесу для держави у зв'язку з його тривалістю та багато іншого. Саме тому різноманітні примирювальні процедури не лише рекомендують застосовувати сторонам, їх вводять у національне законодавство держав. На загальнодержавному рівні також постійно проводиться правопросвітницька робота та навчання спеціалістів, які зможуть здійснювати посередництво при примирюванні сторін спору.

Світова наукова доктрина та практика розробила цілу низку альтернативних способів вирішення спорів. Врегулювання спору за участю судді також отримало своє законне місце серед розмаїття примирювальних процедур.

Міжнародні правові акти не містять визначення врегулювання спору за участю судді. Не заважаючи на введення у 2017 році цього інституту у

процесуальні кодекси, український законодавець також не надав визначення поняттю цієї примирювальної процедури.

Зважаючи на те, що врегулювання спору за участю судді є новим інститутом, не так багато науковців зверталися до проблеми визначення цього поняття.

Кисельова Т. пояснює врегулювання спору за участю суддю як спеціальну судову процедуру, за якої суддя, який бере участь у розгляді справи, за взаємною згодою сторін бере участь у врегулюванні спору до початку розгляду справи по суті²⁸.

За визначенням Прущак В. Є. врегулювання спору за участю судді - переговорний, структурований та конфіденційний процес, в якому сторони спору намагаються самостійно, на добровільній основі вступити у перемовини за підтримки нейтрального неупередженого посередника – судді, що за допомогою власних професійних навичок та знань спрямовує сторони до мирного врегулювання спору²⁹.

Аналізуючи надані науковцями визначення та положення Цивільного процесуального кодексу України, врегулювання спору за участю судді можна пояснити як особливу примирювальну процедуру, що проводиться за взаємною згодою сторін в рамках позовного провадження до початку розгляду справи по суті, та здійснюється за участю судді у якості посередника у формі спільних та (або) закритих нарад з метою мирного врегулювання спору.

Законодавець, запроваджуючи у цивільне процесуальне законодавство України інститут врегулювання спору за участю судді, ставив перед собою завдання запровадження ефективного процесуального механізму для

²⁸ Кисельова Т., Романадзе Л. Відмінності медіації від процедури врегулювання спору за участю судді /Програмний документ. Інтеграція медіації в судову систему України у рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» / підгот. Тетяною Кисельовою. Київ, 2017. URL : <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Kyselova-T.-Mediation-Integartion-UKR.pdf>.

²⁹Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис.... докт. філос.: 81. Одеса, 2020. 192 с.

врегулювання спору між сторонами за участю судді з метою спрощення та прискорення розгляду справ, які можна віднести до категорії нескладних³⁰.

На відміну від завдань цивільного судочинства в цілому та завдань підготовчого провадження, ЦПК України не встановлює чітких завдань врегулювання спору за участю судді. Наукова доктрина теж ще не розробила чітких завдань цього інституту.

Аналізуючи законодавчі положення про врегулювання спору за участю судді можна виділити такі завдання цього інституту:

- швидке врегулювання спору між сторонами без застосування повноцінного судового розгляду;
- врахування специфіки розгляду категорії спору та судової практики в аналогічних спорах при врегулюванні конфлікту;
- участь у врегулюванні спору посередника, який має вищу юридичну освіту та відповідний досвід у вирішенні спорів, на основі яких допомагає сторонам дійти згоди;
- зменшення судових витрат для сторін, зокрема витрат на подальший розгляд справи та на залучення інших осіб, зокрема медіатора, до врегулювання цього ж спору;
- розвантаження суддів;
- зменшення строку розгляду справ у судах.

Основним серед вказаних завдань варто виділити саме врегулювання спору між сторонами, тобто їх примирення. Таке завдання є ознакою будь-якої примирювальної процедури.

Із США походить термін, яким, як правило позначають усю сукупність примирювальних процедур - альтернативне вирішення спорів (Alternative Dispute Resolution). Цей термін означає сукупність прийомів та методів

³⁰ Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів". – 2017. – URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9.

позасудового врегулювання спору, за результатами застосування яких, сторони укладають взаємоприйнятну угоду. Існує безліч способів альтернативного вирішення спорів: арбітраж, медіація, переговори або неогоціація, консоліація, «мед-ард», приватна судова система, «міні-суд», незалежне встановлення фактів та інше³¹. Серед такого розмаїття примирювальних процедур отримав своє місце й інститут врегулювання спору за участю судді.

Розглянемо співвідношення різноманітних процедур мирного врегулювання спорів з інститутом врегулювання спору за участю судді з точки зору законодавчого закріплення.

Директива Європейського парламенту та Ради ЄС 2008/52/ЄС про окремі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 р. подає таке визначення посередництва (медіації) - організований процес, як би він не називався, в якому дві або більше сторін намагаються добровільно досягнути вирішення свого спору за допомогою посередника. При цьому директивою не накладаються обмеження на ініціативу проведення медіації: вона може бути розпочата сторонами самостійно, бути призначена судом або бути передбаченою у законодавстві держави. Таке визначення охоплює також і проведення посередництва суддею³².

Отже, можна зробити висновок, що в розумінні європейських міжнародних актів врегулювання спору за участю судді є різновидом посередництва (медіації).

Українське законодавство пішло іншим шляхом. Прийнятий у першому читанні проект Закону України «Про медіацію» під медіацією розуміє добровільну, позасудову, конфіденційну, структуровану процедуру, під час якої

31Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (ADR - Alternative Dispute Resolution). *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. С. 165-168. URL: [http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_\(adr___alternative_dispute_resolution\).pdf](http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_(adr___alternative_dispute_resolution).pdf).

32Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. 2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text.

сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів³³.

Положення ж про інститут врегулювання спору за участю судді містяться окремо у цивільному процесуальному кодексі та діють з кінця 2017 року. Тож на законодавчому рівні поняття «медіація» та «врегулювання спору за участю судді» не лише не утотожнюються, а й мають певні взаємовиключні ознаки.

Основною ознакою, за якою відрізняються ці примирювальні процедури у вітчизняному законодавстві, є позасудовість медіації та, на противагу цьому, інтегрованість процесу врегулювання спору за участю суддю у процесуальне законодавство.

У правовій доктрині ж положення інституту врегулювання спору за участю судді є неоднозначним. Різні науковці по-різному співвідносять цей інститут з іншими примирювальними процедурами. У переважній більшості досліджень проводяться порівняння врегулювання спору за участю судді саме з медіацією.

Під медіацією розуміють особливий вид посередництва, який передбачає участь у вирішенні конфлікту третьої нейтральної сторони, як зацікавлена у вирішенні спору з найбільшою вигодою для його сторін, яка проте не надає жодної оцінки їх діям та рішенням. Як один із видів альтернативного вирішення спорів медіація є особливим видом переговорів, відбувається за участю третьої незалежної сторони, має добровільний характер та заснована на консенсусному прийнятті рішення з урахуванням інтересів сторін конфлікту³⁴.

Оскільки вирішення конфліктів у правовому полі напряду пов'язане із зверненням до суду, науковці виробили різні підходи до співвідношення медіації із судовим процесом. Із урахуванням того, що інститут врегулювання спору за участю судді є примирювальною процедурою, яка інтегрована у

³³ Проект Закону про медіацію № 10301 - 1 від 19.04.2012 р. URL :http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10301-1&skl=7.

³⁴ Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2016. 250 с.

судовий процес, доцільно розглянути такі підходи з метою подальшого порівняння вказаних інститутів.

Так Яковлев В. В. вивчаючи зв'язок інституту медіації із системою судочинства, враховуючи різні формати медіації щодо складу її учасників, підстав та порядку її проведення, наслідків її проведення, виділяє моделі медіації. Залежно від інтегрованості медіації у судову систему моделями медіації є позасудова та присудова.

І позасудова, і присудова медіації за таким підходом мають спільні риси: порядок проведення, характер взаємодії сторін спору та медіатора. Основними відмінностями цих двох моделей медіації є їх співвідношення із судовим процесом, коло учасників такої процедури, її процесуальні наслідки³⁵.

Особливостями присудової медіації є зупинення судового провадження на час її проведення та затвердження судом її результату - мирової угоди³⁶.

Різними авторами, однак, по-різному трактується поняття присудової медіації. Одні вважають, що така медіація є пов'язаною з судовим процесом і відбувається або після передачі спору на розгляд суду, або за рекомендацією судді. Інші дослідники пояснюють присудову медіацію як процес, повністю впроваджений у судову систему³⁷. З урахуванням другого підходу до розуміння присудової медіації, інститут врегулювання спору за участю судді підпадає під це визначення.

Цувіна Т. А., в свою чергу, на основі аналізу зарубіжної літератури виділяє дві моделі саме присудової медіації. До них відносять зовнішню («зближену») судову медіацію та внутрішню або інтегровану судову медіацію. Перша передбачає передачу справи суддею на розгляд медіатору, який не є працівником суду. Внутрішня ж судова медіація також має два різновиди: із залученням іншого судді цього ж суду та із залученням працівника суду, що не

³⁵ Яковлев В. В. Присудова та позасудова медіація: основні ознаки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. «Право». 2017. Вип. 26. С. 139-151.

³⁶ Цувіна В. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* Київ, 2017. С.195-200.

³⁷ Яковлев В. В. Присудова та позасудова медіація: основні ознаки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. «Право». 2017. Вип. 26. С. 139-151.

є суддею³⁸. На основі цих досліджень можна зробити висновок, що інститут врегулювання спору за участю судді у його сучасному вигляді в Україні, хоч і не зовсім відповідає усталеній зарубіжній практиці присудової медіації, все ж має з нею дуже багато спільних рис. Так за цим підходом єдиною відмінністю внутрішньої судової медіації та інституту врегулювання спору за участю судді є те, що за українським законодавством посередником між сторонами виступає суддя, який відкрив провадження у цій справі та, можливо, вже почав її розгляд у підготовчому засіданні, а не інший суддя цього ж суду.

За іншим підходом науковці, зокрема Грень Н. М., за зв'язком із судовою системою виділяють саме види медіації: присудову та позасудову. Присудова медіація охарактеризована як вид медіації, що може відбуватися на будь-якій стадії судового розгляду, де на суд покладається обов'язок запропонувати сторонам звернутися до процесу медіації та в подальшому затвердити її результати³⁹. За такого тлумачення присудова медіація та інститут врегулювання спору за участю судді у тому вигляді, в якому він існує на даний час, дуже схожі за винятком того, що останній може бути застосований не на будь-якій стадії судового процесу.

Однак, багато науковців підтримують думку про те, що через ряд особливостей інститут врегулювання спору за участю судді не можна відносити до медіації. Зокрема, згідно чинного цивільного процесуального законодавства, під час проведення такої примирної процедури суддя має можливість пропонувати сторонам можливі шляхи мирного вирішення спорів, що не притаманне для медіатора. Окрім цього на суддю покладається обов'язок з'ясувати підстави та предмет позову, підстави заперечень, роз'яснити сторонам предмет доказування по категорії спору, який розглядається, запропонувати сторонам надати пропозиції щодо шляхів мирного

³⁸ Цувіна В. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ, 2017. С.195-200.

³⁹ Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2016. 250 с.

врегулювання спору⁴⁰. Ці відмінні ознаки судді як посередника при вирішенні спору дозволяють відокремити інститут врегулювання спору за участю судді від медіації.

На підставі вищезазначених ознак врегулювання спору за участю судді цей інститут можна співвіднести із консоліацією. Консоліація, яку ще називають узгоджувальним примиренням, є одним з способів альтернативного вирішення спорів. Їй притаманні добровільність, конфіденційність, гнучкість, участь у примиренні нейтральної особи - консилиатора. Основною відмінністю консоліації та медіації є роль посередника у примиренні. Консилиатор, на відміну від медіатора, наділений повноваженням запропонувати сторонам варіант вирішення спору. Окрім цього при проведенні цієї примирної процедури посередник орієнтується не лише на правові рамки спору, а враховує інші інтереси сторін, зокрема фінансові⁴¹.

Проте відмінною рисою інституту врегулювання спору, що відрізняє його від таких примирювальних процедур як медіація та консоліація, є те, що сторони не можуть самостійно обрати собі посередника. Врегулювання спору відбувається за участю саме того судді, який визначений за допомогою Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, і сторони позбавлені можливості обрати його за взаємною згодою.

Що ж до інших видів примирювальних процедур, то врегулювання спору за участю судді відрізняється від них суттєвіше, ніж від медіації.

Так під арбітражем розуміють спосіб вирішення спору за допомогою незалежної особи чи осіб - арбітра, який уповноважений винести обов'язкове для сторін спору рішення⁴². В Україні ця примирювальна процедура представлена третейським судочинством. Для вирішення спору за угодою або

⁴⁰ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2014 р. *Офіційний вісник України*. №16. С. 11. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

⁴¹ Медіація та консоліація: вирішення спорів. *Профспілкові вісті*. 2015р. URL: <http://www.psv.org.ua/arts/Yurist/view-2774.html>.

⁴² Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (ADR - Alternative Dispute Resolution). *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. С. 165-168. URL: [http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzheniya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_ppravovykh_sporiv_\(adr___alternative_dispute_resolution\).pdf](http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzheniya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_ppravovykh_sporiv_(adr___alternative_dispute_resolution).pdf).

відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб утворюється спеціальний третейський суд - недержавний незалежний орган, який уповноважений вирішувати спори, що виникають із цивільних та господарських правовідносин⁴³.

Арбітраж або третейське судочинство мають багато відмінного від врегулювання спору за участю судді. При зверненні до останнього не утворюється спеціальний орган, що вирішуватиме спір. Окрім цього третейське судочинство передбачає свою окрему цілісну процедуру з відповідними процесуальними документами, процесом доказування та встановлення обставин спору, остаточним рішенням. Врегулювання спору з участю судді в свою чергу є частиною цивільного процесу, до якої сторони вправі звернутися. Ця примирювальна процедура хоч і має свій встановлений законом порядок, проте на відміну від третейського судочинства є значно простішою та не обов'язково завершується остаточного рішення.

Ще однією примирювальною процедурою є переговори або неогоціація - спосіб вирішення спору безпосередньо між його сторонами без залучення будь-яких посередників⁴⁴. Тут інститут врегулювання спору за участю судді відрізняється, насамперед, наявністю посередника - судді. Переговори не пов'язані із судовим процесом, адже можуть бути проведені у будь-який час: до передачі спору на розгляд суду, під час судового розгляду на будь-якій стадії процесу (з можливістю затвердження судом мирової угоди) та після судового розгляду при наявності судового рішення в процесі його виконання.

Інститут врегулювання спору за участю судді безперечно займає окреме місце серед інших примирювальних процедур. Звичайно, він має багато спільних ознак з різними видами альтернативного вирішення спорів, насамперед з медіацією. До таких можна віднести добровільність та

⁴³Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. №1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №35. С. 1374. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>

⁴⁴Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (ADR - Alternative Dispute Resolution). *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. С. 165-168. URL: [http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_\(adr___alternative_dispute_resolution\).pdf](http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_(adr___alternative_dispute_resolution).pdf).

конфіденційність процесу, наявність посередника, можливість укладення мирової угоди з подальшим затвердженням її судом та водночас необов'язковість досягнення мирного врегулювання в результаті примирювальної процедури. Проте між ними існують і суттєві відмінності:

- чітко визначений момент та період часу, протягом яких може бути застосовано врегулювання спору за участю судді, поряд із можливістю звернення до медіації без будь-яких часових обмежень;
- врегулювання спору за участю судді є по-суті частиною судового розгляду справи, до якої сторони мають право звернутися, а медіація є позасудовим способом врегулювання спору;
- участь судді, який за своєю суттю має спеціальний статус, відмінний від статусу медіатора, та відмінність їх ролей під час проведення примирювальної процедури;
- обмеження щодо кола учасників спору, зокрема неможливість звернення до врегулювання спору за участю судді при наявності третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору;
- неможливість повторного звернення до процедури врегулювання спору за участю судді та інші.

Окрім вищеперерахованого, з прийняттям Закону України «Про медіацію» ці дві примирювальні процедури регулюватимуться різними законодавчими актами, що закріплюють процедуру проведення кожної з них. Тобто сам законодавець медіацію та інститут врегулювання спору за участю судді не утотожнює.

Тож можна зробити висновок, що інститут врегулювання спору за участю судді є окремою примирювальною процедурою, а не одним із видів медіації. У них є як спільні, так і відмінні риси, що прослідковується при порівнянні будь-яких інших примирювальних процедур. Дослідження інституту врегулювання спору за участю судді як окремої примирювальної процедури, а не як підвиду іншої, дає поштовх для подальшого його розвитку і появи нових наукових розробок, які покликані полегшити та удосконалити цю процедуру на практиці.

Отже, врегулювання спору за участю судді - це особлива примирювальна процедура, що проводиться за взаємною згодою сторін в рамках позовного провадження до початку розгляду справи по суті, та здійснюється за участю судді у якості посередника у формі спільних та (або) закритих нарад з метою мирного врегулювання спору.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ІНСТИТУТУ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІЮ

2.1. Процесуальний порядок врегулювання спору за участю суддю

Говорячи про процедуру проведення врегулювання спору за участю судді, варто спочатку зазначити принципи, на яких вона здійснюється. Принципами альтернативних способів вирішення спорів вважають вихідні правові ідеї та положення, які є організаційним та процедурним підґрунтям здійснення певної примирювальної процедури та спрямовані на законне розв'язання конфлікту між учасниками спору⁴⁵.

Прущак В. Є. пропонує поділяти усі принципи інституту врегулювання спору за участю судді на три групи:

- загальноправові принципи, які притаманні для всієї правової системи, такі як принципи верховенства права, законності, демократизму, гуманізму, справедливості;
- галузеві принципи, які притаманні саме різним альтернативним способам вирішення спорів, зокрема принципи диспозитивності, самовизначення та рівності сторін, співробітництва;
- спеціальні принципи, характерні саме для врегулювання спору за участю судді, серед яких добровільність, конфіденційність, нейтральність та неупередженість судді-посередника, гнучкості процедури та неконфронтаційного та неформального порядку⁴⁶. Сюди також можна віднести принципи власної відповідальності сторін спору та поінформованості сторін спору.

⁴⁵Притика Ю. Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень міністерства юстиції України*. 2010. №10. С. 86 - 93.

⁴⁶Прущак В. Є. Основоположні принципи врегулювання спору за участю судді: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2018. №2 ч. 2. С. 74 - 78.

Варто також зазначити, що оскільки врегулювання спору за участю судді регламентується ЦПК України, то йому притаманні також і основні засади цивільного судочинства, передбачені статтею 2, за окремими винятками.

Так, наприклад, не можна стверджувати, що інституту врегулювання спору за участю судді притаманна гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами. Цей принцип цивільного судочинства повністю суперечить іншому, притаманному досліджуваному інституту, принципу - конфіденційності. Адже фіксування технічними засобами процесу врегулювання спору за участю судді не відбувається, а будь-який звуко-, фото- та відеозапис вести забороняється.

Не характерні для примирювальних процедур також змагальність сторін, пропорційність, відшкодування судових витрат сторони, на користь якої ухвалене судове рішення.

Тож із основних засад цивільного судочинства інституту врегулювання спору за участю судді тією чи іншою мірою притаманні: верховенство права, повага до честі і гідності, рівність усіх учасників судового процесу перед законом та судом, диспозитивність, обов'язковість судового рішення (у разі укладенні мирової угоди та затвердження її судом), забезпечення права на апеляційний перегляд справи (ухвалу, якою затверджено мирову угоду, може бути оскаржено), неприпустимість зловживання процесуальними правами.

Детальніше зупинимося на деяких окремих принципах, характерних для врегулювання спору за участю судді.

Принцип самовизначення та рівності сторін кореспондується із вже названим принципом поваги до честі і гідності, рівності усіх учасників судового процесу. Він також передбачає рівність сторін у праві на звернення до примирювальної процедури в рамках судового розгляду справи. Принцип співробітництва означає організованість та структурованість процесу

проведення переговорів, які здійснюються за участю судді-посередника з урахуванням інтересів обох сторін та пошуком компромісу між ними⁴⁷.

Добровільність передбачена безпосередньо у законодавстві, адже проведення врегулювання спору за участю судді можливе лише за згодою сторін і спонукати до цього їх не може ніхто.

Так само і принцип конфіденційності прямо впливає із положень ЦПК, який встановлює конфіденційність будь-якої інформації, отриманої сторонами та суддею, передбачає відсутність ведення протоколу та фіксації технічними засобами процесу врегулювання спору за участю судді та забороняє використовувати портативні аудіотехнічні пристрої, а також здійснювати фото- і кінозйомку, відео-, звукозапис⁴⁸.

Нейтральність та неупередженість судді-посередника означає відсутність у судді зацікавленості у результаті вирішення спору, його незалежність від будь-якої зі сторін, обов'язок відсторонитися від особистого сприйняття ситуації та оцінки обставин справи, а натомість допомогти сторонам вирішити спір відповідно до їх інтересів та можливо запропонувати їм можливий шлях мирного врегулювання спору⁴⁹.

Принципи гнучкості процедури та неконфронтаційного і неформального порядку є тими принципами, які відрізняють врегулювання спору за участю судді як примирювальну процедуру від судового процесу загалом. Вони полягають у тому, що законодавством не встановлено чіткої структури проведення такого виду врегулювання спору. Він також не передбачає наявності елементів процесуальної форми та судової атрибутики, що, на відміну від судового розгляду, створює зовсім іншу, дружню, атмосферу при врегулюванні конфлікту⁵⁰.

⁴⁷ Прущак В. Є. Основоволожні принципи врегулювання спору за участю судді: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2018. №2 ч. 2. С. 74 - 78.

⁴⁸ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2014 р. Офіційний вісник України. №16. С. 11. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

⁴⁹ Прущак В. Є. Основоволожні принципи врегулювання спору за участю судді: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2018. №2 ч. 2. С. 74 - 78.

⁵⁰ Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис.... докт. філос.: 81. Одеса, 2020. 192 с.

Науковці також виділяють принцип власної відповідальності сторін спору. Він означає, що сторони самі приходять до певного варіанту вирішення їхнього спору, а суддя лише може запропонувати можливі шляхи вирішення конфлікту, до яких сторони можуть і не звернутися.

Такий принцип як поінформованість сторін спору полягає у тому, що сторонам відомі підстави та предмет позову, підстави заперечень, предмет доказування по категорії спору, який розглядається, судова практика в аналогічних спорах, що впливає із обов'язку судді з'ясувати і повідомити сторонам таку інформацію⁵¹.

Порядок проведення врегулювання спору за участю судді, який базується на вищезазначених принципах, регламентовано Главою 4 Розділу III ЦПК України.

Оскільки врегулювання спору за участю судді врегулювано законодавчими положеннями, які встановлюють коло учасників такої процедури, їх права та обов'язки, форми проведення та часові обмеження для цього процесу, можна стверджувати що досліджуваний інститут є структурованим процесом примирення.

Закон чітко встановлює часові межі, протягом яких сторони можуть звернутися до процедури врегулювання спору за участю судді, - до початку розгляду справи по суті. На практиці для сторін таке процесуальне обмеження означає, що перед зверненням до такої примирювальної процедури мають бути пройдені такі процесуальні етапи:

- 1) подання однією зі сторін позовної заяви до суду за правилами цивільного судочинства;
- 2) дотримання позивачем вимог статей 175 та 177 ЦПК України як умов відкриття провадження у справі, серед яких сплата судового збору у встановленому законом розмірі;

⁵¹Можайкіна О. С. Правовий аналіз форм врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2018. №2. С. 77 - 81.

3) у разі недотримання позивачем вказаних вимог - залишення позовної заяви без руху та виправлення позивачем вказаних судом недоліків позовної заяви;

4) відкриття судом провадження у справі за відсутності підстав для залишення позовної заяви без руху, повернення позовної заяви чи відмови у відкритті провадження.

Після відкриття провадження у справі сторони можуть звернутися до процедури врегулювання спору за участю судді протягом підготовчого провадження або до відкриття першого судового засідання, якщо справа розглядається у порядку спрощеного провадження.

Варто також наголосити, що врегулювання спору за участю судді фактично можливе лише до спливу строку позовної давності, у межах якого сторона має право подати позов, що знову ж таки відрізняє цей інститут від інституту медіації.

Підставою для застосування врегулювання спору за участю судді є згода сторін на проведення цієї примирювальної процедури. Жодна зі сторін не може бути змушена до участі у такому процесі. Однак закон покладає на суддю обов'язок з'ясувати, чи бажають сторони звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді під час проведення підготовчого засідання⁵².

Умовою, за якої не допускається врегулювання спору за участю судді, є наявність у спорі третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору. Також законом встановлюється неможливість повторного проведення процедури врегулювання спору за участю судді у одній і тій же справі.

Розпочинається врегулювання спору за участю судді після постановлення судом відповідної ухвали. Одночасно суд зупиняє провадження у справі на час проведення врегулювання спору за участю судді. Будь-яких інших особливих вимог щодо змісту вказаної ухвали закон не містить, тому на практиці судді по-

⁵²Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2014 р. Офіційний вісник України. №16. С. 11. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

різному підходять до того, чи варто визначати дати проведення нарад в ухвалі про проведення врегулювання спору за участю судді. У переважній більшості ухвал суди все ж призначають дату, час та місце проведення нарад в рамках врегулювання спору за участю судді, що видається доцільним, зважаючи на обмеженість цієї примирювальної процедури у часі.

На практиці суди частіше задовольняють клопотання сторін про проведення врегулювання спору за участю судді. Однак трапляються і випадки, у яких суд відмовляє у задоволенні таких заяв.

Так ухвалою Голосіївського районного суду м. Києва від 27.10.2020 р. по справі №752/15573/19 відмовлено в задоволенні клопотання представника відповідача та третіх осіб про врегулювання спору за участю судді у цивільній справі про усунення перешкод у користуванні майном та визначення порядку користування квартирою. Підставою для відмови тут стало те, що сторони не дійшли згоди щодо врегулювання спору за участю судді - позивач у судовому засіданні просив відмовити у заявленому представником відповідача відповідному клопотанні⁵³.

Аналогічно у справі №663/3728/19 сторони не дійшли згоди щодо врегулювання спору за участю судді. Клопотання про проведення відповідної процедури з метою врегулювання спору шляхом взаємних поступок було заявлено відповідачем. Позивачка та її представник просили суд відмовити у задоволенні такого клопотання з підстав незгоди із запропонованими представником відповідача умовами для вирішення спору. Посилаючись на таку позицію позивача суд відмовив у задоволенні відповідного клопотання⁵⁴.

Іншою підставою для відмови у проведенні врегулювання спору за участю судді є те, що сторони вже зверталися до цієї процедури в рамках цієї ж справи. Зокрема у справі № 444/3316/13-ц Жовківський районний суд відмовив у задоволенні клопотання обох сторін у зв'язку з неможливістю повторного

⁵³ Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 27.10.2020 р. по справі №752/15573/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92748050>.

⁵⁴ Ухвала Скадовського районного суду Херсонської області від 17.03.2020 р. по справі № 663/3728/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88261595>.

врегулювання спору за участю сторін. Хоч сторони і просили врегулювати спір разом, тобто досягли з цього приводу згоди, раніше суд вже постановляв ухвалу про проведення відповідної примирювальної процедури та проводив спільні наради, в ході яких, однак, сторони згоди не досягли⁵⁵.

Цікавим спостереженням є те, що ініціатором проведення врегулювання спору за участю судді зазвичай виступає відповідач, а позивач лише надає згоду на таке проведення, або заперечує проти нього. Це пояснюється тим, що вже саме звернення позивача до суду з позовною заявою та його готовність сплатити для цього судовий збір свідчать про те, що він або не бажає врегулювати спір мирним шляхом, або вважає таке врегулювання неможливим.

Отже, для проведення процедури врегулювання спору за участю судді необхідне одночасне дотримання таких вимог:

- 1) наявність процесуальної підстави - згоди сторін;
- 2) ще не розпочато розгляд справи по суті;
- 3) відсутність серед учасників справи третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору;
- 4) врегулювання спору за участю судді ще не здійснювалося у цій справі.

Проведення врегулювання спору за участю судді відповідно до частини 1 статті 203 ЦПК України здійснюється у двох формах: спільних нарад та закритих нарад.

Спільні наради проводяться за участю сторін спору, їх представників та судді. Вбачається, що треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, участі у процесі врегулювання спору за участю судді не беруть. Щодо участі у спільних нарадах представників сторін, то, наприклад, Можайкіна О. С. вважає, що їхня участь є необов'язковою з огляду на те, що представники, як правило, не наділені повноваженнями щодо визначення

⁵⁵Ухвала Жовківського районного суду Львівської області від 03.04.2019 р. по справі № 444/3316/13-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80912078>.

можливих варіантів мирного врегулювання спору, прийняття пропозицій з боку іншої сторони та прийняття остаточного рішення щодо укладення мирової угоди⁵⁶.

Така позиція науковця заслуговує на увагу, однак якщо сторона спору вже звернулася до адвоката, розуміючи необхідність отримання правової допомоги під час судового розгляду справи, то логічно припустити, що такої ж правової допомоги вона потребуватиме і під час проведення процедури врегулювання спору за участю судді. Виходячи з положень цивільного законодавства, під час проведення нарад, окрім безпосередніх обставин справи, сторони можуть обговорювати і питання права, зокрема коли суддя звертає увагу на актуальну судову практику з певних питань. До того ж, одна зі сторін може вести себе недобросовісно, пропонуючи умови мирової угоди, які ставитимуть іншого учасника спору у невиправдано невігідне положення. Тому участь під час спільних нарад представника є доцільною з метою якнайповнішого захисту прав та інтересів сторони.

Щодо повноважень судді у процесі врегулювання спору за участю судді то основним є спрямування цього процесу для досягнення сторонами врегулювання спору. Суддя також може оголошувати перерви в межах строку проведення врегулювання спору за участю судді.

Під час проведення першої спільної наради закон покладає на суддю обов'язок роз'яснити сторонам мету та порядок проведення примирювальної процедури, а також їхні права та обов'язки. На практиці, звичайно, цей обов'язок може стати звичайною формальністю, та зводиться, як і у схожому етапі на початку судового розгляду, до простого питання суду: «Чи відомі сторонам їхні права та обов'язки? Чи потребують вони роз'яснення?». Однак, зважаючи на те, що досліджувана процедура є достатньо новою як для суддів, так і для учасників спору, роз'яснення на початку примирювального процесу

⁵⁶Можайкіна О. С. Правовий аналіз форм врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2018. №2. С. 77 - 81.

певних «правил гри» є надзвичайно важливим для ефективного проведення та досягнення мети - вирішення спору.

До обов'язків судді під час проведення спільних нарад можна віднести:

- з'ясування підстав та предмету позову, підстав заперечень сторін;
- роз'яснення предмету доказування для сторін;
- пропонування сторонам підготувати та подати власні пропозиції щодо шляхів мирного врегулювання спору;
- здійснювати інші дії, спрямовані на мирне врегулювання спору.

Суддя під час проведення спільних нарад має право запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору на свій розсуд.

Другою формою проведення врегулювання спору за участю судді є закриті наради. Склад учасників таких нарад обмежено: це суддя та одна зі сторін. ЦПК не містить вимоги щодо участі представника сторони у закритих нарадах. Однак, з викладених раніше міркувань, вбачається, що участь представника сторони є бажаною.

Законодавство встановлює всього одну відмінність у повноваженнях судді при проведенні спільних та закритих нарад: право судді звертати увагу на судову практику в аналогічних спорах.

Закриті наради проводяться за ініціативою саме судді і законодавець не встановлює будь-яких підстав для проведення таких нарад. Це в свою чергу підсилює роль судді як посередника між сторонами та передбачає наявність у нього певних знань та навичок у сфері проведення примирювальних процедур, на основі яких він робить висновок про необхідність проведення закритої наради із сторонами спору.

Серед науковців наразі точаться дискусії з приводу доречності назви та і загалом щодо доцільності введення врегулювання спору за участю судді у формі закритих нарад. Цьому питанню буде присвячено увагу в одному з наступних підрозділів.

Важливим аспектом врегулювання спору за участю судді є заборона судді надавати сторонам юридичні поради та рекомендації, а також оцінювати докази

у справі. Таким чином забезпечується незалежність та безсторонність судді як посередника під час врегулювання спору.

Особливу увагу законодавець надає принципу конфіденційності процесу врегулювання спору за участю судді. ЦПК наголошує на конфіденційності будь-якої інформації, отриманої в процесі такої процедури, а обов'язок її нерозголошення покладається і на сторони, і на суддю, і на перекладача, який може бути залучений у разі необхідності. Забороняється також будь-яке фіксування примирювального процесу як судом у формі протоколу чи фіксування технічними засобами, так і сторонами шляхом застосування аудіотехнічних пристроїв, а також пристроїв, що здійснюють фото-, відео-, кінозйомку та звукозапис.

Законодавець також передбачив можливість проведення спільних та закритих нарад у режимі відеоконференції.

Процесуальним кодексом передбачено і чіткі часові рамки проведення врегулювання спору за участю судді. Таку примирювальну процедуру має бути проведено протягом розумного строку, який не може становити більше тридцяти днів з дня постановлення ухвали про її проведення. До того ж такий строк не може бути продовжений судом. З приводу доцільності такого чіткого врегулювання строку для примирення сторін серед науковців також точаться дискусії, про що йтиметься у наступних підрозділах.

Зважаючи на структурованість процесу врегулювання спору за участю судді його можна поділити на певні етапи. Так Прущак В. Є. виділяє три гнучкі та відносно неформальні етапи проведення досліджуваної примирювальної процедури:

- підготовчий (вступний) етап, який відбувається до початку врегулювання спору та передбачає певні організаційні процедури;
- переговорний етап, що є основним етапом усього процесу та передбачає безпосереднє врегулювання спору;

- заключний етап, який передбачає припинення примирювальної процедури шляхом досягнення або недосягнення домовленостей між сторонами⁵⁷.

Аналізуючи регламентований законодавством процес врегулювання спору за участю судді, можна виділити такі його детальніші етапи, які не завжди чітко розмежовані і перетікають один в одного:

- 1) етап ініціювання, де суд, встановивши взаємну згоду сторін, постановляє ухвалу про проведення врегулювання спору за участю судді та зупиняє провадження у справі;
- 2) підготовчий етап, який передбачає роз'яснення сторонам мети та порядку проведення процедури примирення та їх прав і обов'язків під час першої спільної наради;
- 3) етап з'ясування обставин спору та іншої інформації, необхідної для прийняття рішення про врегулювання спору між сторонами, можливий і при спільних, і при закритих нарадах;
- 4) етап пропонування шляхів вирішення конфлікту сторонами і суддею, можливий і при спільних, і при закритих нарадах;
- 5) завершальний етап, який має різні варіанти припинення процесу врегулювання спору.

2.2. Рішення за результатами врегулювання спору за участю судді

На основі аналізу результатів проведення врегулювання спору за участю судді може бути проаналізовано ефективність застосування цього інституту на практиці. Оскільки метою вказаної примирювальної процедури є саме вирішення спору між сторонами, то підтвердженням її дієвості буде саме укладення мирових угод у результаті примирення сторін. На практиці, на жаль,

⁵⁷Прущак В. С. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис... докт. філос.: 81. Одеса, 2020. 192 с.

врегулювання спору за участю судді далеко не завжди закінчується укладенням мирової угоди.

За результатами врегулювання спору за участю судді може бути прийнято процесуальне рішення лише у формі ухвали. Залежно від того, з яких підстав було припинено примирювальний процес, зміст ухвали суду відрізнятиметься. Так, суд може постановити такі ухвали:

- про припинення врегулювання спору за участю судді та відновлення провадження у справі з одночасним переданням справи на розгляд іншому судді;
- про припинення врегулювання спору за участю судді та в подальшому про затвердження мирової угоди і закриття провадження у справі;
- про припинення врегулювання спору за участю судді та в подальшому про залишення позову без розгляду;
- про припинення врегулювання спору за участю судді та в подальшому про закриття провадження у справі;
- про припинення врегулювання спору за участю судді та з подальшим прийняттям рішення, яким позов задовольняється.

Постановити ухвалу про припинення врегулювання спору за участю судді суд може у декількох випадках.

По-перше, таке мирне врегулювання спору припиняється у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді. Оскільки саме згода сторін є підставою початку проведення досліджуваної примирювальної процедури, то подання такої заяви свідчить, що на певному етапі переговорів сторона спору змінила свою думку і не має наміру їх продовжувати. Отже зникає сама підстава проведення врегулювання спору за участю судді.

Наприклад, у справі №127/32939/18 про визнання права власності на спадкове майно Вінницький міський суд припинив процедуру врегулювання

спору за участю судді після надходження до суду заяви про припинення врегулювання спору за участю судді від представника позивача⁵⁸. В подальшому вказана справа була розглянута судом та прийнято рішення, яким позов задоволено та яке сторонами не оскаржувалося і набрало законної сили. В цьому випадку примирювальна процедура бажаних результатів не дала та поставлених перед нею завдань не виконала.

Так само у справі №308/5285/18 про визначення способу участі одного з батьків у вихованні дитини за клопотанням сторін було розпочато врегулювання спору за участю судді, призначено спільні наради. Однак представником відповідача було подано заяву про припинення відповідної процедури. Примітно, що така заява надійшла одночасно зі спливом строку, який визначено як максимальний для проведення врегулювання спору за участю судді⁵⁹. Рішення у цій справі і досі не прийнято, а ухвали, постановлені судом першої інстанції, неодноразово оскаржувалися сторонами до апеляційної та касаційної інстанцій.

У вказаних випадках сторони, самі усвідомлюючи неефективність проведення врегулювання спору за участю судді у їхніх справах, самостійно звернулися до суду з проханням припинити таке примирення.

На практиці можливий також і такий розвиток подій, за якого сторони «передумали» проводити врегулювання спору за участю судді. Зокрема у справі №274/6762/20 про відібрання малолітньої дитини та повернення її за попереднім (постійним) місцем проживання 29.10.2020 під час проведення підготовчого судового засідання сторони виявили намір провести процедуру врегулювання спору за участю судді, про що судом було постановлено відповідну ухвалу. Однак уже на наступний день 30.10.2020 від позивача надійшла заява про припинення врегулювання спору за участю судді та поновлення провадження у справі для уникнення затягування розгляду справи

⁵⁸Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 04.07.2019 р. по справі №127/32939/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82803113>.

⁵⁹Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11.12.2018 р. по справі №308/5285/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78454250>.

по суті. Тож суд був змушений виконувати вимоги цивільного процесуального законодавства та припинити врегулювання спору за участю судді і поновити провадження у цивільній справі⁶⁰. Примирювальна процедура так і не була застосована, що наштовхує на думку про те, що звернення до інституту врегулювання спору за участю судді у цьому випадку було зловживанням процесуальними правами.

По-друге, проведення досліджуваної примирювальної процедури припиняється у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді. У цьому випадку сторонам виявляється недостатньо часу для досягнення згоди та укладення мирової угоди. При завершенні процедури примирення з такої підстави вже не можна категорично свідчити про цілковиту її неефективність, адже в теорії при продовженні переговорів сторони все ж могли б дійти згоди.

Так, у зв'язку із закінченням строку було припинено проведення врегулювання спору за участю судді у справі №464/6744/19 про стягнення заборгованості за утримання будинку та прибудинкової території, що розглядалася Галицьким районним судом м. Львова. В ході проведення примирювальної процедури було проведено дві спільні наради, однак примирення сторони не досягли⁶¹. У результаті все ж було проведено повний судовий розгляд справи і позов було задоволено частково.

Аналогічно у справі №200/19772/16ц про встановлення факту та визнання права власності в порядку спадкування за законом Бабушкінський районний суд м. Дніпропетровська, у день спливу строку для проведення врегулювання спору за участю судді, постановив ухвалу про поновлення провадження у справі та припинення врегулювання спору за участю судді⁶². Справа і досі перебуває на розгляді у суді першої інстанції.

⁶⁰Ухвала Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 30.10.2020 р. по справі №274/6762/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92530589>.

⁶¹ Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 27.02.2020 р. по справі № 464/6744/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87884755>.

⁶²Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 14.12.2018 р. по справі №200/19772/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78557123>.

Досить часто на практиці поєднуються дві досліджені підстави припинення врегулювання спору за участю судді: подання стороною відповідної заяви та закінчення встановленого строку.

Наприклад, у справі №643/659/19 про поділ спільного майна подружжя за клопотанням відповідача було проведено врегулювання спору за участю судді та призначена спільна нарада. Однак, за час проведення процедури врегулювання спору за участю судді сторони не прийшли до мирного врегулювання спору у строк визначений судом. Окрім цього представник позивача подав до суду заяву про припинення врегулювання спору за участю судді та поновлення провадження по справі, у зв'язку із тим, що сторона відповідача відмовилась від укладення мирової угоди для добровільного врегулювання спору. Московський районний суд м. Харкова припинив примирювальну процедуру та поновив провадження⁶³. В подальшому справу було розглянуто, позов задоволено, а рішення сторонами не оскаржувалося та набрало законної сили.

По-третє, врегулювання спору за участю судді припиняється за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою із сторін. Наявність такої підстави припинення примирювальної процедури покликана запобігати зловживанню сторонами своїми процесуальними правами.

Згідно практики ЄСПЛ, зокрема у справі «Юніон Аліментаріа Сандерс С.А. проти Іспанії», суд зазначив, що «заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання»⁶⁴. Невиконання таких вимог може трактуватися судом як зловживання процесуальними правами.

⁶³ Ухвала Московського районного суду м. Харкова від 08.04.2019 р. по справі №643/659/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80995725>.

⁶⁴ Морозов Є. Судова практика Європейського суду у спорах з фіскальними органами. ЛІГА.net: інформаційний портал. URL: <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/23480.aspx>.

На практиці ж суди дуже по-різному трактують поняття «затягування врегулювання спору» сторонами.

Прикладом може слугувати справа №761/7413/19 про виселення з квартири, що розглядається Шевченківським районним судом міста Києва. Під час врегулювання спору за участю судді у цій справі було проведено вісім спільних нарад, на останні дві з яких представник відповідача не з'явився. Суд вказав що нез'явлення на визначені дати спільних нарад за участю всіх сторін, їх представників та судді є підставою визнання затягування врегулювання спору за участю судді⁶⁵. Така поведінка сторони і справді має усі ознаки зловживання процесуальними правами, адже представник відповідача двічі проігнорував проведення спільної наради, на яку витрачали свій час суддя та інша сторона, в результаті чого мирного врегулювання спору досягти так і не вдалось, попри проведення великої кількості нарад.

Іншою справою, у якій суд визнав процесуальну поведінку сторін затягуванням врегулювання спору, є справа №522/22395/18 про захист, честі, гідності та ділової репутації та відшкодування моральної шкоди. Тут процедура врегулювання спору була розпочата за пропозицією позивача. Представником позивача було надано заяву про затвердження мирової угоди та мирову угоду, яка підписана лише позивачами. Відповідач відмовилась від підписання умов запропонованої мирової угоди і врегулювати спір між сторонами не вдалося. Суддя визнав таку поведінку сторін затягуванням врегулювання спору, адже вони так і не дійшли згоди щодо мирного врегулювання спору⁶⁶. Проте, цій ситуації навряд чи можна стверджувати про недобросовісну поведінку відповідача з метою затягування врегулювання розгляду справи. Адже сторони від участі у спільній нараді не ухилялися, а укладення мирової угоди є правом, а не обов'язком сторони, і в разі незгоди відповідача з текстом мирової угоди, він цілком логічно та правомірно міг відмовитися від її підписання.

⁶⁵ Ухвала Шевченківського районного суду міста Києва від 03.07.2020 р. по справі №761/7413/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90507683>.

⁶⁶ Ухвала Приморського районного суду міста Одеси від 18.08.2020 р. по справі №522/22395/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91052534>.

У разі припинення врегулювання спору за участю судді з трьох вище перелічених підстав справа передається на розгляд іншому судді. Таке законодавче положення є цілком виправданим. Під час проведення примирювальної процедури судді стає відома конфіденційна інформація, яка стосується обставин справи, що в подальшому може суттєво вплинути на остаточне рішення у справі, яке прийматиме такий суддя. Тож передача справи на розгляд іншому судді є запорукою дотримання таких принципів цивільного судочинства, як справедливість та нейтральність і неупередженість судді.

Окрім цього така вимога закону не дозволяє судовому процесу стати продовженням неефективного та невдалого мирного врегулювання та запобігає перенесенню неформальної атмосфери врегулювання спору за участю судді на подальший чітко регламентований і формалізований судовий розгляд справи.

Припинення врегулювання спору за участю судді з вищезазначених підстав можна вважати «негативним» завершенням примирювальної процедури. У таких випадках не лише не досягається мета проведення врегулювання спору за участю судді, а й деякою мірою наноситься шкода інтересам сторін. Адже час на проведення переговорів втрачено, а сторони так і не досягли згоди. Більше того, додатковий час витрачається і на визначення іншого судді, якому в подальшому буде передана ця справа.

Припинення врегулювання спору за участю судді з підстав, передбачених пунктом 4 частини 1 статті 204 ЦПК України є «позитивним» завершенням примирювальної процедури, адже передбачає закриття провадження у справі на підставі прийнятих в процесі врегулювання спору рішень. Таке припинення означає, що сторони дійшли згоди, у зв'язку з чим уклали мирову угоду, або конфлікт між ними вичерпано, з урахуванням чого до суду подається заява про залишення позовної заяви без руху, заява про відмову від позову або про визнання позову.

Детальніше розглянемо випадки припинення врегулювання спору за участю судді з «позитивних» підстав.

Подаючи до суду заяву про залишення позову без розгляду за результатами мирного врегулювання спору, позивач фактично відмовляється від своїх претензій до відповідача, однак все ж залишає за собою право звернутися до суду із таким самим позовом у майбутньому.

Так, у справі №459/3322/17 про розірвання шлюбу 25.01.2018 року провадження по справі було зупинено на час проведення процедури врегулювання спору за участю судді у формі спільних нарад. Уже 22.02.2018 року до суду надійшла заява позивача про залишення позову без розгляду. За результатами проведення врегулювання спору за участю судді суд постановив ухвалу про поновлення провадження⁶⁷ та в той же день постановив ухвалу про залишення позову без розгляду на підставі заяви позивача. У цій справі можна стверджувати, що в ході проведення спільних нарад між сторонами було досягнуто згоди і спір перестав існувати. Можна лише припустити, що подружжя помирилося і вирішило надалі продовжувати подружнє життя.

Схожою є справа №635/8803/18 про визнання трудового договору недійсним та стягнення коштів. Після проведення врегулювання спору за участю судді у формі спільної наради до суду від позивача надійшла заява про залишення позовної заяви без розгляду. Суд на підставі вказаної заяви припинив врегулювання спору за участю судді, поновив провадження у справі⁶⁸ та окремою ухвалою залишив позов без розгляду.

За результатами врегулювання спору за участю судді позивач також має можливість подати заяву про відмову від позову. У такому разі примирювальна процедура припиняється, а провадження у справі закривається. При цьому варто пам'ятати, що сторона в такому разі вже не матиме змоги звернутися до суду з позовом із тим же предметом та тими ж підставами повторно.

Саме з такої підстави було припинено врегулювання спору за участю судді у справі №661/1272/20 про поділ спільного сумісного майна подружжя та

⁶⁷Ухвала Червоноградського міського суду Львівської області від 22.02.2018 р. по справі №459/3322/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72364513>.

⁶⁸Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 15.07.2019 р. по справі № 635/8803/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83021405>.

компенсацію вартості його частки. Після спливу строку, встановленого для врегулювання спору, від позивача до суду надійшла заява про відмову від позову та закриття провадження у справі. За результатами розгляду цієї заяви суд постановив дві ухвали: про припинення врегулювання спору за участю судді та поновлення провадження у справі і про прийняття відмови позивача від позову та закриття провадження у справі⁶⁹.

Позитивним є також подання відповідачем за результатами врегулювання спору за участю судді заяви про визнання позову. Це свідчить про те, що у ході позовач поступається відповідачу, визнає його правоту та висловлює готовність пожертвувати своїми інтересами.

Наприклад у справі №373/948/20 про розірвання шлюбу та стягнення аліментів на дитину, яка була розглянута Переяслав-Хмельницьким міськрайонним судом Київської області, було здійснено врегулювання спору за участю судді, в ході якого проводилися зустрічі із сторонами у справі. Ще до завершення строку, наданого судом для врегулювання спору, відповідач подав до суду заяву про визнання позову. Позивачка у свою чергу подала заяву про припинення врегулювання спору за участю судді у зв'язку з визнанням відповідачем позовних вимог⁷⁰. Після припинення процедури врегулювання спору за участю судді, суд прийняв рішення, яким вказаний позов задовольнив.

Схожою є справа, що перебувала у провадженні Жовтководського міського суду Дніпропетровської області №176/1195/20 про зміну способу присудження аліментів. В рамках проведення врегулювання спору за участю судді позивач уточнила свою позовну заяву, а відповідач подав до суду заяву про визнання позовних вимог в повному обсязі та просив справу розглянути без його участі. Врегулювання спору за участю судді було припинено,

⁶⁹ Ухвала Новокаховського міського суду Херсонської області від 14.07.2020 р. по справі №661/1272/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90407665>.

⁷⁰ Ухвала Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 29.09.2020 р. по справі №373/948/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91854128>.

провадження поновлено⁷¹. Позов про зміну способу присудження аліментів суд задовольнив повністю.

Звичайно, однією з найбажаніших підстав припинення врегулювання спору за участю судді є укладення сторонами мирової угоди. Таке завершення примирювальної процедури свідчить про те, що сторони дійшли згоди шляхом взаємних поступок та компромісу.

Законодавець не дає визначення поняття «мирова угода», проте встановлює до неї певні вимоги. Зокрема вона має стосуватися лише прав та обов'язків сторін та не може порушувати прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб.

Прикладом ефективного використання інституту врегулювання спору за участю судді на практиці є справа №703/2718/18 про усунення перешкод у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, що розглядалася Смілянським міськрайонним судом Черкаської області. 21.11. 2018 року судом ухвалено провести процедуру врегулювання спору за участю судді та призначити першу закриту нараду із врегулювання спору на 21.11.2018 року о 15 годині 30 хвилин за участю відповідача, а другу закриту нараду призначити на 21.11.2018 р. о 16 годині 00 хвилин за участю позивача та його представника. Було також викликано сторони для проведення відкритої наради із врегулювання спору сторони по справі на 27.11.2018 р. о 10.30 год. Уже 27.11.2018 року сторони звернулись до суду із заявою про поновлення провадження у справі та затвердженням укладеної між ними мирової угоди, просили провадження закрити, а розгляд справи проводити за їхньої відсутності. Суд такі заяви сторін задовольнив⁷². У справі було укладено мирову угоду, якою визначено порядок участі батька у вихованні та спілкуванні з неповнолітньою донькою.

Цікавою для дослідження є також справа №127/23350/19 про розірвання шлюбу та поділ майна подружжя. Тут після призначення процедури

⁷¹Ухвала Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 11.09.2020 р. по справі №176/1195/20.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91467603>.

⁷²Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 27.11.2018 р. по справі № 703/2718/18.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78309807>.

врегулювання спору за участю судді до суду надійшла заява представників сторін про затвердження мирової угоди та мирова угода, укладена сторонами. Суд 21.12.2019 року припинив врегулювання спору за участю судді у справі, поновив провадження у справі та призначив підготовче засідання⁷³. Далі тим же складом суду 03.01.2020 р. ухвалою було визнано мирову угоду сторін, укладену у частині поділу майна подружжя. Того ж дня судом також було прийнято рішення, в якому зазначено, що представник відповідача в підготовчому засіданні повідомив, що відповідач позов визнає в повному обсязі, та яким позов задоволено і розірвано шлюб між позивачем та відповідачем.

На практиці, однак, бувають дуже різні ситуації, і досягнення згоди під час врегулювання спору за участю судді не завжди означає, що сторони все ж укладуть мирову угоду. Показовою у цьому випадку є справа №497/1319/17 за позовною заявою ОСОБА_1, ОСОБА_2 до ОСОБА_3, ОСОБА_4 про виселення, з зустрічним позовом ОСОБА_3, ОСОБА_4 до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про стягнення завдатку, що розглядалася Болградським районним судом Одеської області. Протягом врегулювання спору за участю судді до суду надійшла мирова угода сторін, умови якої частково виконані сторонами: відповідачами за первісним позовом - звільнений спірний житловий будинок; позивачами за первісним позовом передано відповідачам за первісним позовом 500 долл.США, - що були отримані від них згідно розписки в якості завдатка за купівлю-продаж зазначеного спірного житлового будинку. Крім того, надійшла заява позивачів за первісним позовом про відмову від позовних вимог на виконання мирової угоди. Проте відповідачі за первісним позовом не надали суду заяви щодо відмови від своїх позовних вимог, викладених в їхньому зустрічному позові. Через, очевидно, недотримання взятих на себе під час врегулювання спору зобов'язань відповідачами за первісним позовом, позивачі за первісним позовом подали до суду заяву про припинення врегулювання

⁷³ Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 21.12.2019 р. по справі №127/23350/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86514041>.

спору за участю судді та з клопотанням про залишення без розгляду мирової угоди та їхньої заяви про відмову від позову. Суд задовольнив заяви та клопотання позивачів⁷⁴. Однак на цьому справа не закінчилася і, як вбачається з судових рішень по справі №497/1319/17, позивачі за первісним позовом все ж відмовилися від своїх позовних вимог, а позивачі за зустрічним позовом подали до суду заяву про залишення позовних вимог в частині. Тож, можливо, у цьому випадку врегулювання спору за участю судді врешті решт принесло свої плоди.

Варто також пам'ятати, що судовий розгляд справи не обов'язково остаточно завершується укладенням мирової угоди. Ухвала про затвердження мирової угоди у подальшому може бути оскаржена до суду апеляційної інстанції.

Загалом «позитивні» підстави припинення процедури врегулювання спору за участю судді можна умовно поділити на:

- 1) ті, що засновані на взаємних поступках сторін та досягненню компромісу;
- 2) ті, які передбачають уступлення власних інтересів та зміну позиції у спорі з метою його врегулювання.

Перша група передбачає укладення сторонами мирової угоди. До другої групи відносяться випадки подання позивачем заяви про залишення позову без розгляду чи заяви про відмову від позову або подання відповідачем заяви про визнання позову. Надати перевагу тій чи іншій групі підстав навряд чи є доцільним, адже за використання будь-якої з них досягається основна мета - врегулювання спору між сторонами.

Отже, законодавством передбачено цілий ряд рішень, які може прийняти суддя за результатами врегулювання спору за участю судді. Вибір відповідного рішення напряму залежить від підстав припинення примирювальної процедури. Такі підстави можуть бути «негативними» та відображати недосягнення згоди між сторонами, та «позитивними», що свідчатиме про ефективність інституту

⁷⁴ Ухвала Болградського районного суду Одеської області від 27.04.2018 р. по справі №497/1319/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73717439>.

врегулювання спору за участю судді для сторін та мирне вирішення їхнього спору.

2.3. Проблемні питання інституту врегулювання спору за участю судді

Інститут врегулювання спору за участю судді є порівняно новим для українського законодавства. Протягом трьох років суди мали змогу напрацювати певну практику застосування цієї примирювальної процедури. Однак важливо зазначити, що з початку введення цього інституту сторони у спорах досить рідко зверталися до такого способу врегулювання спору. Він був новим та незрозумілим. На сьогодні практика застосування врегулювання спору за участю судді поступово напрацьовується, а сторони спорів, їхні представники та судді ставляться до нього з меншими побоюваннями і починають застосовувати його частіше.

З огляду на новизну для української правової системи, логічним є той факт, що інститут врегулювання спору за участю судді має певні недоліки та проблемні питання. Оскільки з часу прийняття закону, яким запроваджено досліджуваний інститут, зміни до цих положень не вносилися, можна припустити, що в подальшому це все ж буде зроблено і процедуру врегулювання спору за участю судді буде удосконалено.

В процесі практичного звернення до врегулювання спору за участю судді юристи-практики виявляють певні проблемні питання цього нововведеного інституту. Науковці також визначають певні доктринальні неточності у формулюваннях нових положень закону. Проаналізуємо деякі з цих проблемних питань.

Перш за все, серед деяких цивілістів піднімається питання про доцільність введення у цивільний процес процедури врегулювання спору за участю судді. Зокрема, Чабаненко М. М. та Лежнева Т. М. зазначають, що ця процедура взагалі знаходиться поза динамікою цивільного процесу. Причинами

таких висновків є наступні спостереження щодо співвідносності цивільного процесу та введеної в нього примирювальної процедури:

- врегулювання спору за участю судді вимагає згоди сторін, в той час як жоден інший етап процесу не вимагають такої згоди для свого початку;
- врегулювання спору за участю судді не можна віднести ні до підготовчого провадження, що має свої чітко виділені завдання, ні до розгляду справи по суті, адже відповідно до закону проводиться до його початку;
- для досліджуваного інституту не притаманні деякі з основоположних засад цивільного судочинства, про що вже згадувалося вище, серед яких принцип гласності, якому повністю суперечать положення про конфіденційність врегулювання спору за участю судді;
- необхідність зупинення провадження у справі на час проведення примирювальної процедури⁷⁵.

Зазначені доводи дійсно є слушними, адже точно виділити місце врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі досить важко. До того ж цей інститут, хоч і повністю введено у процесуальне законодавство, він суперечить основоположним його засадам. І попри те, що врегулювання спору за участю судді регламентоване у розділі «Підготовче провадження» ЦПК України, віднести до такого його теж не можна, адже воно не виконує передбачених для підготовчого провадження завдань.

Разом з тим, вводячи відповідний інститут у національне законодавство, законодавець спирався на рекомендації та міжнародний досвід. Основною метою його запровадження є розвантаження суддів та заохочення сторін до мирного врегулювання спору, Тож, з урахуванням певних зауважень та за умови подальшого вдосконалення, інститут врегулювання спору за участю судді все ж має право на існування у межах українського цивільного процесу.

⁷⁵Мамницький В. Ю., Кахнова М. Г. Врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти правозастосовчої практики. Журнал східноєвропейського права. 2019. №64. С. 112 - 123.

Такої ж думки притримуються і деякі юристи-практики, зокрема Луспеник Д. Він звертає увагу на те, що інститут врегулювання спору за участю судді був введений в українське законодавство на вимогу міжнародного співтовариства. Попри наявність певних недоліків, зокрема широких можливостей для сторін у зловживанні їхніми правами під час примирювальних процедур, та скептицизм деяких суддів, нововведений інститут в цілому оцінюється як позитивне явище. Він розширює можливості сторін щодо швидкого та ефективного врегулювання спорів. Окрім цього інститут врегулювання спору за участю судді розглядається також лише як початковий етап для подальшої розробки альтернативних механізмів вирішення цивільно-правових спорів⁷⁶.

Одним із питань, які постають при зверненні до врегулювання спору за участю судді, є доцільність обмеження часового проміжку, в якому можливе його застосування - до початку розгляду справи по суті. Серед деяких науковців поширена думка про те, що оскільки укладення мирової угоди можливе на будь-якій стадії судового процесу, сторони повинні мати змогу скористатися допомогою судді у вирішенні їхнього спору та при укладенні такої угоди⁷⁷.

Така думка має право на існування, адже сторони дійсно можуть примиритися у будь-який момент судового розгляду справи. Не виключено, що в ході дослідження обставин справи під час судових засідань, сторони змінять свою думку щодо спору чи виявлять нові факти, які вплинуть на процес їхнього примирення. Тоді примирювальна процедура за участю посередника-судді може справді допомогти мирно врегулювати спір. Однак це проблемне питання має і зворотню сторону. Завжди є ризик того, що сторони не дійдуть згоди в процесі врегулювання спору за участю судді, і в такому разі справа передається на розгляд іншому судді. Під час підготовчого засідання суддя не встановлює фактичних обставин справи, а лише здійснює певні уточнення та з'ясування,

⁷⁶Луспеник Д. Новелізація цивільного процесу позитивно вплинула на судову практику. 25.09.2018. Судебно-юридическая газета. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/125882-novelizatsiya-tsilvilnogo-protsesu-pozitivno-vplinu-la-na-sudovu-praktiku-f6c2df>.

⁷⁷Бондаренко-Зелінська Н. Л. Врегулювання спору за участю судді: проблеми та перспективи застосування. *Університетські наукові записки*. 2018. №67-68. С. 62-70.

необхідні для підготовки справи до розгляду по суті. Заміна судді на цьому етапі не сильно впливає на тривалість судового процесу загалом. Проте, якщо передати справу іншому судді на стадії, наприклад, судових дебатів, після того, як у справі досліджено докази, допитано свідків, експертів та спеціалістів, новий суддя буде змушений робити це знову. Таким чином судовий розгляд справи буде сильно затягнутим. Окрім цього, можливість звернення до процедури врегулювання спору за участю судді на будь-якій стадії судового розгляду породжуватиме нові ризики для зловживання сторонами своїми правами. Отже в такому разі не лише не буде досягнуто завдань інституту врегулювання спору за участю судді, а й буде порушено основні засади цивільного судочинства, такі як розумність строків розгляду справи судом та неприпустимість зловживання процесуальними правами.

Тому введення відповідного часового обмеження для звернення до досліджуваної примирювальної процедури є цілком виправданим. А сторони за бажанням можуть звернутися до інших альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації, незалежно від стадії розгляду їхньої справи у суді та на основі її проведення подати до суду вже підписану і узгоджену мирову угоду.

Схожим проблемним питанням є також доцільність заборони повторного проведення врегулювання спору за участю судді. Така заборона, очевидно покликана запобігти зловживанню сторонами своїми процесуальними правами. Однак деякі науковці зазначають, що для перешкодження таким зловживанням суддям надано право як відмовити у задоволенні клопотання про проведення врегулювання спору за участю судді, так і зупинити цей процес у випадку його затягування. Водночас для сторін неможливість повторного звернення до такої процедури примирення може означати обмеження сторін у можливості досягнення мирного врегулювання⁷⁸.

⁷⁸Бондаренко-Зелінська Н. Л. Врегулювання спору за участю судді: проблеми та перспективи застосування. Університетські наукові записки. 2018. №67-68. С. 62-70.

Проте повторне врегулювання спору за участю судді імовірно матиме місце вже не у підготовчому засіданні, а на певному етапі розгляду справи по суті. Тож обмеження щодо повторного проведення цієї примирювальної процедури є таким же слушним, як і обмеження можливості звернення до цієї процедури часом до початку розгляду справи по суті.

Недоліком встановленого порядку проведення врегулювання спору за участю судді науковці та юристи-практики вважають і обмеження щодо можливості проведення цієї примирювальної процедури за участі у справі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Так, Бондаренко-Зелінська Н. Л. вважає таке положення таким, що обмежує права сторін та третіх осіб. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, мають такі ж права і обов'язки, як і позивач. Тому нелогічним видається позбавлення їх права на мирне врегулювання спору, адже ніщо не заважало б судді проводити наради ще й за участю третьої особи⁷⁹.

Таке зауваження до процедури врегулювання спору за участю судді є досить слушними. Участь у примирювальній процедурі навряд чи на багато подовжить чи ускладнить цей процес, однак розширить можливості мирного врегулювання спору для сторін. До того ж законодавець не вводить будь-яких інших критеріїв складності справи як обмежень до застосування примирювальної процедури. Тож вбачається, що передбачене частиною 2 статті 201 ЦПК України обмеження є не зовсім виправданим.

Багато проблемних питань виникає щодо безпосередньої процедури проведення врегулювання спору за участю судді.

Законом передбачено дві форми проведення врегулювання спору за участю судді: спільні наради та закриті наради. Саме друга форма проведення здійняла цілий ряд дискусій серед науковців та юристів-практиків.

Закриті наради, відповідно до положень кодексу, проводяться окремо з кожною зі сторін за ініціативою судді. Однак не зрозуміло, чи доцільним є

⁷⁹Бондаренко-Зелінська Н. Л. Врегулювання спору за участю судді: проблеми та перспективи застосування. Університетські наукові записки. 2018. №67-68. С. 62-70.

запровадження такої форми проведення врегулювання спору. Аналізуючи ухвали, якими розпочинається процес врегулювання спору за участю судді, можна зробити висновок про те, що закриті наради проводяться суддею досить рідко, і в переважній більшості сторони доходять згоди у процесі спільних нарад.

Науковці зазначають, що характер нарад у процесі примирювальної процедури має закритий характер, незалежно від того, чи здійснюються вони за участі однієї чи обох сторін. Положення кодексу чітко встановлюють вимоги конфіденційності інформації, отриманої у процесі проведення нарад, заборонено також будь-яку фіксацію усього, що відбувається під час врегулювання спору за участю судді. Тому закритість нарад є однією з ознак конфіденційності, а тому немає потреби виділяти закриті наради як окрему форму проведення врегулювання спору⁸⁰.

Можайкіна О. проводить порівняння форм врегулювання спору за участю судді з формами проведення медіації. Вона зазначає, що у медіації є можливість проведення спільних та індивідуальних (сепаратних) зустрічей. Останні мають конфіденційний характер саме до іншої сторони спору проводяться в окремих випадках⁸¹.

Тож, можливо, у зв'язку з тим, що закритість нарад є ознакою конфіденційності, варто було б назвати закриті наради «індивідуальними» на протиположність спільним, де участь беруть обидві сторони та їхні представники.

Окремі питання викликають і повноваження судді під час проведення врегулювання спору за участю судді та його статус у цій процедурі в цілому.

Як зазначає Романадзе Л. Д. необхідною умовою ефективного функціонування досліджуваної примирювальної процедури є достатня кваліфікація судді, наявність у нього необхідних для проведення посередництва навичок. У теперішньому вигляді процедури врегулювання спору за участю

⁸⁰Мамницький В. Ю., Кахнова М. Г. Врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти правозастосовчої практики. Журнал східноєвропейського права. 2019. №64. С. 112 - 123.

⁸¹Можайкіна О. С. Правовий аналіз форм врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі. Право і суспільство. 2018. №2. С. 77 - 81.

судді передбачається, що будь-який суддя суду, визначений за допомогою автоматизованої системи, повинен вміти спрямовувати сторони в процесі врегулювання спору та пропонувати можливі шляхи вирішення конфлікту. Однак на сьогодні судді не мають такої кваліфікації та не проходять відповідного навчання⁸².

На думку Мамницького В. Ю. та Кахнова М. Г. доцільним для вирішення вказаної проблеми було б проведення відбору суддів, які мають бажання та можуть проводити врегулювання спору за участю судді, та здійснення відповідної професійної підготовки таких суддів⁸³.

Така позиція і справді є слушною. Врегулювання спору між сторонами, що конфліктують безперечно вимагає не лише знань у сфері права, а й вмінь та навичок саме у здійсненні посередництва. Для судді-посередника необхідні знання і з психології, і з конфліктології. Для ефективного посередництва важливо також мати певні особисті якості, які сприятимуть примиренню сторін. Однак у разі запровадження професійної підготовки окремих суддів-посередників доведеться суттєво змінювати саму процедуру врегулювання спору за участю судді, адже спір, який потрапив до судді, який не має відповідної кваліфікації доведеться передавати на розгляд іншому судді з відповідними навичками.

Окремі проблеми визначення повноважень судді у процедурі врегулювання спору за участю судді піднімає Зельдіна О. На її переконання законодавець був непослідовним, надаючи судді повноваження з'ясовувати підстави та предмет позову, звертати увагу на актуальну судову практику, пропонувати сторонам шляхи мирного врегулювання спору, але при цьому забороняючи йому надавати сторонам юридичні поради та рекомендації,

⁸²Романадзе Л. Д. Врегулювання спору за участю судді та інші процесуальні новелли: вплив на розвиток медіації. URL: <http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protses-kodeksiv-2.pdf>.

⁸³Мамницький В. Ю., Кахнова М. Г. Врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти правозастосовчої практики. Журнал східноєвропейського права. 2019. №64. С. 112 - 123.

надавати оцінку доказів у справі. Пропонування можливих врегулювання спору саме собі передбачає надання певних юридичних порад⁸⁴.

Така думка також є слушною, особливо з урахуванням того, що в разі недосягнення згоди між сторонами, суддя, який брав участь у врегулюванні спору та надавав відповідні поради, вже не буде вирішувати справу.

Є й аспекти врегулювання спору за участю судді, які науковці оцінюють позитивно. До таких, наприклад, відноситься обмеження часу проведення примирювальної процедури розумним строком, а у загальному тридцятьма днями, та неможливість продовження часу проведення такого врегулювання⁸⁵. Встановлення жорстких меж проведення процедури врегулювання спору за участю судді і справді дисциплінує сторони та сприяє якнайшвидшому врегулюванню спору за участю судді.

Одною з основних проблем врегулювання спору за участю судді є розширення можливостей зловживання процесуальними правами для сторін за допомогою цього інституту.

Так, зокрема, Бережна Т. зазначає, що положення про передачу справи на розгляд іншому судді у разі недосягнення згоди сторін під час врегулювання спору за участю судді може стати інструментом для заміни у справі судді, який не подобається одній зі сторін⁸⁶.

Однак не можна стверджувати, що за наявності можливості зловживання процесуальними правами, сторони обов'язково до неї звертатимуться. Прикладом цього є справа №635/8803/18 про визнання трудового договору недійсним та стягнення коштів, що вже згадувалася раніше. Відповідачем у цій справі було заявлено відвід судді Харківського районного суду. У задоволенні відповідної заяви відповідачу було відмовлено. В подальшому представник позивача та відповідач разом у підготовчому засіданні виявили бажання

⁸⁴Зельдіна О. Новели судової реформи: позитивні та негативні наслідки. *ридичний вісник України*. 2017. № 43-44(1164-1165). С. 4-5.

⁸⁵Лесько А. О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. *Правова держава*. 2019. №34. С. 48 - 56.

⁸⁶Бережна Т. Процесуальне хуліганство та адвокатська творчість: де межа? *Юридична Газета*. 2018. № 32-33 (634-635). С. 20.

провести врегулювання спору за участю судді шляхом проведення спільних нарад. У цьому випадку звернення до такої примирювальної процедури не лише не було зловживанням прав з метою все ж таки змінити суддю, а й принесло свої позитивні результати. Позивач подав заяву про залишення позову без розгляду, що свідчить про досягнення між сторонами певних домовленостей⁸⁷. Тож завдання інституту врегулювання спору за участю судді у цій ситуації були повністю досягнуті.

Тож проблема зловживання процесуальними правами сторонами спору не є новою для цивільного процесу і запровадження процедури врегулювання спору за участю судді навряд чи суттєво змінило ситуацію, що склалася. Законодавством встановлені певні повноваження суддів з метою запобігання таким зловживанням, а тому доцільно буде застосовувати такі повноваження і в процесі мирного врегулювання спору.

Отже, інститут врегулювання спору за участю судді не є досконалим. І науковці, і практики виділяють безліч проблем цієї процедури. Однак вона має і позитивні риси. Загалом процес віднайдення проблемних питань інституту можна оцінити як позитивний, адже в подальшому такі дослідження сприятимуть удосконаленню досліджуваної примирювальної процедури.

⁸⁷ Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 15.07.2019 р. по справі № 635/8803/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83021405>.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРУ ЗА УЧАСТЮ СУДДІ

3.1. Світові тенденції розвитку інституту врегулювання спору за участю судді

Введення до українського законодавства інституту врегулювання спору за участю судді не було відокремленим автономним процесом. По-перше, воно стало черговим етапом еволюції різноманітних способів альтернативного вирішення спорів. По-друге, цей інститут було запроваджено в Україні під впливом міжнародної спільноти. Тому очевидним є той факт, що для удосконалення вітчизняних примирювальних процедур, варто звернутися до досвіду іноземних держав та простежити тенденції розвитку досліджуваного інституту.

Розглянемо детальніше стан розвитку інституту врегулювання спору за участю судді в інших державах.

Розпочати аналіз світових тенденцій альтернативних способів вирішення спорів варто із Сполучених Штатів Америки, адже саме там не лише виникло, а й набуло свого розвитку це поняття. США демонструють стрімкий розвиток примирювальних процедур. За останні 30 років кількість спорів, які потрапляють у федеральні суди та вирішуються завдяки альтернативним способам вирішення спорів, зростає з 10% до 99%⁸⁸.

Загалом судова система США заохочує мирне врегулювання спорів між сторонами, що конфліктують. У сторін є багато варіантів досудового врегулювання спору, зокрема різні види медіації. Інститут медіації у цій державі будується на основі «Єдинообразного акту про медіацію від 2001 року», який встановлює основні поняття і терміни цієї примирювальної

⁸⁸ Альтернативне вирішення спорів: американський досвід. Мережа правового розвитку. URL: <https://ldn.org.ua/event/alternativne-virisenna-sporiv-amerikanskij-dosvid/>.

процедури. Якщо ж сторони вже звернулися до суду, то суддя може порадити звернутися до медіатора та зупинити провадження у справі⁸⁹. У судах США працюють медіатори-волонтери, які на громадських засадах допомагають сторонам врегулювати спір⁹⁰.

Цікавою є процедура досудового врегулювання спору у Канаді. За своєю суттю вона багато в чому нагадує узаконений в Україні інститут врегулювання спору за участю судді. Після звернення особи до суду її справа передається судді, який здійснюватиме примирювальну процедуру. Сторони викликаються судом для проведення зустрічей. Такі зустрічі є конфіденційними, здійснюються у закритому режимі без участі свідків, експертів та осіб, які не беруть участь у справі. Ні суд, ні сторони спору не мають права розголошувати інформацію, отриману під час таких зустрічей та в подальшому її використовувати. Це створює атмосферу довіри та дозволяє сторонам більш вільно говорити про свої інтереси. У Канаді передбачено проведення спільних зустрічей та надано судді право зустрічатися із сторонами окремо.

На практиці така процедура є дуже ефективною. Врегулювання спору триває всього 2-3 години. Досягнувши згоди, сторони підписують відповідні документи, які її підтверджують. Виконання досягнутих домовленостей є обов'язковим для сторін. Це дуже зручно, адже судовим рішенням іноді неможливо закріпити усі домовленості сторін⁹¹.

Розвиток альтернативних способів вирішення спорів прослідковується і у Європейських країнах. Таке твердження є справедливим і для Європейського союзу в цілому, і для кожної окремої держави, адже у 2002 році Європейська комісія розробила Зелену книгу з питань альтернативного вирішення спорів у

⁸⁹ Виприцький А. О., Махова Л. О. Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. Міжнародне право. Право і суспільство. 2018. №5 ч. 2. С. 241 - 247.

⁹⁰ Альтернативне вирішення спорів: американський досвід. Мережа правового розвитку. URL: <https://ldn.org.ua/event/alternativne-virisenna-sporiv-amerikanskij-dosvid/>

⁹¹ Костін А. Система правосуддя в Канаді: судді, які допомагають вирішувати спори, та адвокати, які захищають суддів. Вісник НААУ. 2015. №9(16). С. 19 - 24.

цивільному і комерційному праві, яка стала основою для подальшого розвитку примирювальних процедур⁹².

У Німеччині законодавство встановлює обов'язок суду прагнути до вирішення спору. Також встановлена обов'язковість проведення примирної процедури до усного розгляду спору у суді, за деякими окремими винятками. Суд бере безпосередню участь у ході примирної процедури, оцінюючи обставини справи та задаючи сторонам запитання.

Розвиваючи сферу альтернативного вирішення спорів, ФРН внесла до свого процесуального законодавства положення про можливе позасудове врегулювання конфліктів. Суд має право запропонувати сторонам звернутися до такої процедури та на час її проведення зупиняє провадження у справі.

Також у Німеччині існують судді-медіатори, які пройшли відповідне навчання та які здійснюють судову медіацію. Для початку такої процедури суддя, що розглядає спір, передає його на розгляд іншому судді, який має відповідну кваліфікацію⁹³.

Нідерланди, впроваджуючи альтернативні способи вирішення спорів, пішли шляхом створення присудової медіації, яка інтегрована у судове провадження. Вони розрізняють два її види: внутрішню, яка проводиться суддями чи іншими працівниками суду, і більш схожа на український інститут врегулювання спору за участю судді, та зовнішню, із залученням приватних медіаторів.

На відміну від України, у Нідерландах направити спір на вирішення в порядку присудової медіації можна кількома способами: письмове направлення суду до початку розгляду справи, усне направлення під час розгляду справи та самонаправлення - самостійне звернення сторін до медіатора.

⁹² Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (ADR - Alternative Dispute Resolution). Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація. С. 165-168. URL: [http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzheniya_sposobiv_alternativnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_\(adr___alternative_dispute_resolution\).pdf](http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzheniya_sposobiv_alternativnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_(adr___alternative_dispute_resolution).pdf).

⁹³ Лесько А. О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. Правова держава. 2019. №34. С. 48 - 56.

Зупинення провадження у справі на час присудової медіації можливе на строк до трьох місяців. Це забезпечує проведення усіх етапів медіації, яких виділяють аж шість⁹⁴.

Окремо слід відзначити, що зарубіжні країни досить багато уваги приділяють навчанню суддів, які беруть участь у примирювальних процедурах. Вимоги професійної підготовки, отримання спеціальної освіти та документу, що підтверджує її проходження, для суддів, які виступатимуть посередниками при вирішенні спорів, ставлять у своєму законодавстві Австрія, Албанія, Білорусь, Казахстан, США та інші країни. Деякі країни, зокрема Німеччина, вводять у навчальні програми для майбутніх юристів курси медіації, в результаті чого із процесом примирення сторін ознайомлені і судді, і адвокати, що в перспективі призводить до зменшення кількості судових справ⁹⁵.

Загалом досвід іноземних держав у розвитку альтернативних способів врегулювання спорів є більш розвинутим, ніж в Україні. Однак усі вони передбачають свої, унікальні особливості позасудового врегулювання спорів. Не у всіх державах можна легко віднайти аналог українського інституту врегулювання спору за участю судді. Найближчою у цьому плані до нас є Канада, частково Нідерланди.

Однак попри суттєві відмінності у правових системах та запроваджених способах мирного врегулювання спорів Україні все ж варто звернути увагу на тенденції розвитку примирювальних процедур зарубіжних держав. До таких можна віднести:

- широке законодавче регулювання процесу мирного врегулювання спору та передбачення різноманітних його процедур, серед яких сторони спору можуть обрати оптимальну;
- забезпечення професійної підготовки осіб, які беруть участь у врегулюванні спорів між сторонами;

⁹⁴Бартусяк П. Присудова медіація: досвід Нідерландів. URL: <https://law.chnu.edu.ua/prysudova-mediatsiia-dosvid-niderlandiv/>.

⁹⁵Мамницький В. Ю., Кахнова М. Г. Врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти правозастосовчої практики. Журнал східноєвропейського права. 2019. №64. С. 112 - 123.

- певна відокремленість процесу врегулювання спору за участю судді від безпосереднього розгляду справи;
- запровадження обов'язкового звернення до процедур мирного врегулювання спору до звернення сторін до суду;
- збільшення кількості спорів, що передаються для врегулювання за участю посередників, в тому числі суддів;
- заохочення усіх учасників правової системи до застосування примирювальних процедур.

3.2. Перспективи розвитку інституту врегулювання спору за участю судді в Україні

В Україні процес реформування судової системи є практично безперервним. Постійні зміни торкаються і процесуальних кодексів, за якими здійснюється судочинство, зокрема і цивільного. Інститут врегулювання спору за участю судді було введено у нього наприкінці 2017 року. З того часу законодавчі положення про цей інститут залишалися незмінним. Однак розвиток судової практики та поява нових наукових розробок у сфері альтернативних способів вирішення спорів неминуче призведе до видозміни врегулювання спору за участю судді у майбутньому.

Перш за все, розвиток інституту врегулювання спору за участю судді повинен бути спрямований на виправлення недоліків існуючих положень закону, на які вказують науковці.

Так, зокрема, може бути вирішено питання про зняття з процедури врегулювання спору за участю судді такого процесуального обмеження як неможливість участі у такій примирювальній процедурі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору.

Іншою важливою зміною, необхідною для вдосконалення процесу врегулювання спору за участю судді є вирішення питання щодо закритих нарад.

Тут доцільним було б перейменувати такі наради на індивідуальні, адже закритість в цьому випадку є ознакою конфіденційності, а не відмінною рисою певної форми проведення врегулювання спору.

Ці та інші дрібні зміни полегшать застосування інституту врегулювання спору на практиці та значно підвищать його ефективність.

Якщо ж мислити про глобальні перспективи розвитку досліджуваного інституту, то вбачається, що у найближчому майбутньому розвиток врегулювання спору за участю судді буде залежати від положень нового Закону України «Про медіацію», проект якого вже затверджено у першому читанні.

Після прийняття цього закону постане питання співвідношення двох примирювальних процедур у рамках цивільного процесу. Учасникам спорів, які прагнутимуть врегулювати свій спір мирним шляхом, доведеться аналізувати положення ЦПК та нового закону для обрання найбільш оптимальної процедури примирення. У разі, якщо медіація виявиться для учасників цивільних правовідносин більш прийнятним механізмом, законодавець буде змушений удосконалити та надалі розвивати інститут врегулювання спору за участю судді. У протилежному ж разі досліджуваний інститут може бути незатребуваним та взагалі невикористовуваним на практиці.

Сьогодні у світі також прослідковуються тенденції до запровадження обов'язковості проведення примирювальних процедур до звернення сторонами до суду. В Україні на сьогодні також можна прослідкувати відповідні кроки.

Зокрема, процесуальним законодавством встановлена можливість обов'язкового досудового порядку урегулювання спору сторонами. Зважаючи на роботу над законом «Про медіацію» та постійним зростанням ролі альтернативного вирішення спорів у світі, в Україні також цілком вірогідним є запровадження обов'язковості мирного врегулювання до звернення сторонами у суд.

Не зовсім зрозумілим є тут те, яка ж доля у такому випадку чекатиме саме інститут врегулювання спору за участю судді. Вбачається, що при обов'язковому проведенні примирювальної процедури безпосередньо перед

поданням позовної заяви, сторонам просто не буде сенсу знову звертатися до процедури примирення одразу після подання позовної заяви до початку розгляду справи по суті. Проте, звісно, все залежить від того, до якого способу альтернативного вирішення спору зверталися сторони конфлікту перед зверненням до суду. Якщо це була, наприклад, неогоціація, тобто переговори без посередника, то подальше звернення за допомогою до судді у процесі мирного врегулювання спору є цілком логічним.

Загалом у контексті запровадження обов'язковості проведення мирного врегулювання спору перед тим, як звернутися до суду, можливі декілька варіантів розвитку інституту врегулювання спору за участю судді:

- досліджувана примирювальна процедура суттєво не зміниться, а нові законодавчі положення щодо обов'язкового досудового врегулювання спору враховуватимуть уже наявну можливість врегулювання спору за участю судді у цивільному процесі;

- інститут врегулювання спору буде видозмінено з метою адекватного співвідношення з новими нормами; така видозміна може передбачати, наприклад, зняття обмеження проведення врегулювання спору лише до початку розгляду справи по суті;

- у результаті прийняття нових законодавчих актів щодо обов'язкового досудового мирного врегулювання спорів, які суперечитимуть наявним у цивільному процесуальному законодавстві положенням, досліджуваний інститут знівелюється та стане рідкозастосовуваним на практиці.

З огляду на світову практику, перший та другий варіанти розвитку більш імовірні, аніж третій. Такої ж думки притримується і Лесько А. О., зазначаючи, що попри те, що позасудова медіація є альтернативою судовому розгляду спорів, її запровадження не означає скасування норм процесуального законодавства, якими передбачено врегулювання спору за участю судді,

зокрема з огляду на самостійність інституту медіації та можливість її використання незалежно від звернення до суду⁹⁶.

Як справедливо зазначає Бондаренко-Зелінська Н. Л., важливим для розвитку примирювальних процедур є не лише виправлення недоліків у їх законодавчому регулюванні, а й інформування населення про їх існування та можливості застосування. Для проведення такого інформування та орієнтації сторін конфлікту на мирне врегулювання спорів вона пропонує проводити наступні кроки: запровадження у навчальних закладах освітніх програм з орієнтацією на надання інформації про способи мирного врегулювання спорів; надання примирювальним процедурам більшої доступності, наприклад запровадження повернення судового збору у разі укладення сторонами мирової угоди; проведення якісної професійної підготовки суддів, які беруть участь у врегулюванні спорів⁹⁷.

Варто зазначити, що деякі із запропонованих науковцями заходів вже діють на практиці. Зокрема в університетах, які проводять навчання фахівців за спеціальністю «Право», поступово вводяться навчальні курси про медіацію.

Проводиться і часткове навчання суддів. Так, наприклад, Національна школа суддів України спільно із Українською академією медіації проводить семінари на тему: «Суд і медіація: можливості та перспективи». Метою таких семінарів є підвищення рівня кваліфікації суддів судів загальної юрисдикції⁹⁸.

Стандартизована програма підготовки суддів місцевих загальних окружних судів (цивільна спеціалізація), схвалена Науково-методичною радою Національної школи суддів України, передбачає 16 академічних годин тренінгу на тему «Врегулювання спору за участю судді»⁹⁹.

⁹⁶ Лесько А. О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. *Правова держава*. 2019. №34. С. 48 - 56.

⁹⁷ Бондаренко-Зелінська Н. Л. Врегулювання спору за участю судді: проблеми та перспективи застосування. Університетські наукові записки. 2018. №67-68. С. 62-70.

⁹⁸ Суд і медіація: можливості та перспективи. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/news/sud-i-mediatsiya-mojlivosti-ta-perspektivi17/>.

⁹⁹ Стандартизована програма підготовки суддів місцевих загальних окружних судів (цивільна спеціалізація). URL: <http://nsj.gov.ua/files/1596454049Місцеві%20цивільні.pdf>.

Однак важко не погодитись з тим, що таких мізерних заходів недостатньо. Навчання суддів повинно проводитися ґрунтовно та систематично.

У перспективі доцільно було б піти шляхом визначення у кожному судді окремих суддів-посередників, які матимуть відповідну кваліфікацію для проведення врегулювання спору за участю судді. Такі судді матимуть необхідні знання та навички для проведення примирювальних процедур, що в свою чергу позитивно вплине на ефективність застосування процедури врегулювання спору за участю судді. Адже недостатньо просто мати хорошу процесуальну процедуру, для виконання завдань інституту врегулювання спору за участю судді важливим є перш за все суддя, який таке врегулювання буде проводити.

Наслідком впровадження суддів-посередників з відповідною кваліфікацією та повноваженнями є необхідність внесення змін і у саму процедуру проведення врегулювання спору за участю судді. Процедура, за якої мирне врегулювання проводить той суддя, до якого справа потрапила за правилами авторозподілу, вже не зможе діяти. У такому випадку доцільно буде внести до Цивільного процесуального кодексу зміни, відповідно до яких у разі досягнення сторонами згоди щодо проведення врегулювання спору за участю судді, справа передаватиметься на розгляд іншому судді з числа суддів-посередників, які мають відповідну необхідну кваліфікацію. У разі ж недосягнення згоди, доцільно буде повертати справу на розгляд того судді, який відкрив провадження у цій справі.

Така система створить ефективніший механізм для розвантаження суддів. Судді з кваліфікацією посередника будуть зайняті в основному саме врегулюванням спору за участю судді, в той час як інші судді матимуть більше часу для розгляду інших справ, де сторони не виявили бажання мирно врегулювати спір.

Однак варто зазначити, що вищевказані зміни навряд чи є доцільними на сьогоdnішньому етапі розвитку інституту врегулювання спору за участю судді. Наразі до такої примирювальної процедури звертається не так багато учасників

спорів і окреме навчання суддів-посередників може накласти занадто великий фінансовий тягар на судову систему України, проте не виправдати себе. Та все ж роботу над внесенням відповідних змін до законодавства і над розробкою навчальних програм для підготовки суддів-посередників варто розпочинати вже зараз, адже цей процес є досить довготривалим.

Загалом інститут врегулювання спору за участю судді є першою сходинкою на шляху до розвитку в Україні альтернативних способів врегулювання спору. Безперечно, ця сфера в українській правовій системі буде надалі розвиватися.

Що стосується конкретно врегулювання спору за участю судді, то в перспективі також передбачається його розвиток. В подальшому до законодавчих положень, що регламентують цю процедуру, скоріш за все буде внесено ряд доповнень та поправок. Проте глобальних змін інститут врегулювання спору за участю судді зазнає лише у випадку суттєвого впровадження інших примирювальних процедур у правову систему України.

ВИСНОВКИ

В ході дослідження інституту врегулювання спору за участю судді було такі обґрунтовані висновки:

1. В історії виникнення та розвитку інституту врегулювання спору за участю судді можна виділити декілька періодів. *Античний період* характеризується значним поширенням різних видів посередництва при вирішенні як приватно-правових, так і публічних спорів. Тоді ж виник інститут мирової угоди. Виникнення світських та церковних судів, де посередниками у спорах виступали єпископи та священники характерне для *раннього середньовічного періоду*. В Україні у цей період відбувалося становлення процедури грошового відшкодування за образи. *Середньовічний період* відзначився процесами закріплення різноманітних видів примирних процедур у законодавчих актах. Для України ці процеси відзначалися своєю непослідовністю через перебування її територій під пануванням різних держав. У *новітньому періоді* відбувся стрімкий розвиток різноманітних альтернативних способів вирішення спорів та процес стимулювання держав до застосування примирювальних процедур міжнародною спільнотою та введення таких рекомендацій у національне законодавство держав.

2. На сучасному етапі розвитку в українському законодавстві врегулювання спору за участю судді розуміємо як особливу примирювальну процедуру, що проводиться за взаємною згодою сторін в рамках позовного провадження до початку розгляду справи по суті, та здійснюється за участю судді у якості посередника у формі спільних та (або) закритих нарад з метою мирного врегулювання спору.

3. Попри значну схожість з інститутом медіації, інститут врегулювання спору за участю судді є окремою примирювальною процедурою та займає окреме місце у їх системі. Особливостями досліджуваної процедури, які дають підстави зробити такий висновок є: запровадження врегулювання спору за участю судді як частини цивільного процесу, для застосування якого спочатку

необхідно звернутися до суду із позовом, на протипагу незалежності інших альтернативних способів вирішення спорів від судового процесу; спеціальний статус судді як посередника у врегулюванні спору; обмеження щодо часу проведення, кола учасників, можливості повторного застосування у одній і тій же справі для врегулювання спору за участю судді; законодавче відокремлення інституту від інших примирювальних процедур.

4. Для проведення врегулювання спору за участю судді необхідна одночасна відповідність спору таким вимогам: наявність процесуальної підстави - згоди сторін; не розпочато розгляд справи по суті; відсутність серед учасників справи третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору; врегулювання спору за участю судді ще не здійснювалося у цій справі.

5. Процесуальний порядок врегулювання спору за участю судді включає етапи, які не завжди чітко розмежовані і перетікають один в одного: 1) *етап ініціювання*, де суд, встановивши взаємну згоду сторін, постановляє ухвалу про проведення врегулювання спору за участю судді та зупиняє провадження у справі; 2) *підготовчий етап*, який передбачає роз'яснення сторонам мети та порядку проведення процедури примирення та їх прав і обов'язків під час першої спільної наради; 3) *етап з'ясування обставин спору* та іншої інформації, необхідної для прийняття рішення про врегулювання спору між сторонами, можливий і при спільних, і при закритих нарадах; 4) *етап пропонування шляхів вирішення конфлікту* сторонами і суддею, можливий і при спільних, і при закритих нарадах; 5) *завершальний етап*, який має різні варіанти припинення процесу врегулювання спору.

6. Підстави припинення процедури врегулювання спору за участю судді можна виділити «негативні» та «позитивні». Для «негативних» визначальною рисою є недосягнення згоди між сторонами. «Позитивні» ж можна умовно поділити на ті, що засновані на взаємних поступках сторін та досягненню компромісу (з укладенням мирової угоди) та ті, які передбачають уступлення власних інтересів та зміну позиції у спорі з метою його врегулювання (відмова від позову або його визнання).

7. Інститут врегулювання спору за участю судді має ряд проблемних та дискусійних питань. До таких слід віднести:

- доцільність введення досліджуваного інституту у цивільний процес, зважаючи на його невідповідність деяким загальним засадам цивільного судочинства, неможливість віднесення до жодної із стадій цивільного процесу, необхідність зупинення провадження у справі на час проведення примирювальної процедури. На противагу, звернути увагу на позитивний досвід застосування схожих інститутів у іноземних державах та наявність позитивної судової практики застосування в українських реаліях.

- доцільність обмежень щодо звернення до процедури врегулювання спору за участю судді лише до початку розгляду справи по суті та неможливість повторного звернення до такого врегулювання, з огляду на передбачену можливість укладення мирової угоди на будь-якій стадії судового процесу. Попри це, такі обмеження слугують для попередження затягуванню судового процесу та зловживанню процесуальними правами.

- необґрунтоване обмеження участі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору у процедурі врегулювання спору за участю судді, яке може бути виправлене шляхом внесення змін до законодавства;

- невідповідність назви «закритих нарад» їхній суті, адже закритість є однією з ознак конфіденційності як принципу врегулювання спору за участю судді, яка притаманна також і спільним нарадам. Доцільнішим для законодавця було б назвати такі наради «індивідуальними».

- недостатня на сьогодні кваліфікація суддів для ролі посередника у врегулюванні спору за участю судді, що може бути виправлено двома шляхами: систематичним навчанням усіх суддів або передачею спорів на врегулювання до певних визначених суддів-посередників, які матимуть відповідну кваліфікацію.

- поява, у зв'язку із запровадженням інституту врегулювання спору за участю судді, нових способів зловживання процесуальними правами для сторін, зокрема для заміни «небажаного» судді чи затягування судового

розгляду. Вказана проблема може бути вирішена шляхом застосування суддями вже наданих кодексом повноважень для протидії таким зловживанням.

8. Україна не знаходиться осторонь світових процесів розвитку примирювальних процедур. На сьогодні можна виділити такі тенденції їх розвитку: передбачення різноманітних процедур врегулювання спору у законодавстві, серед яких сторони спору можуть обрати оптимальну; забезпечення професійної підготовки осіб, які беруть участь у врегулюванні спорів між сторонами; запровадження обов'язкового звернення до процедур мирного врегулювання спору до звернення сторін до суду; збільшення кількості спорів, що передаються для врегулювання за участю посередників, в тому числі суддів; заохочення усіх учасників правової системи до застосування примирювальних процедур.

9. Щодо перспектив розвитку інституту врегулювання спору за участю судді в Україні, то можна спрогнозувати певні наступні його зміни. З урахуванням проблемних питань та суперечностей інституту, доцільним буде внесення дрібних змін до положень ЦПК України щодо можливості звернення до врегулювання спору за участі у справі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, щодо зміни назви із «закритих нарад» на «індивідуальні наради» та інших. З метою вирішення проблеми недостатньої кваліфікації суддів можливі два варіанти: впровадження систематичного навчання усіх суддів або спеціальна підготовка окремих суддів-спеціалістів у сфері врегулювання спорів з метою передачі справ для врегулювання за участю судді саме їм. Глобальні ж перспективи розвитку інституту залежатимуть від того, яким шляхом піде український законодавець у впровадженні інших примирювальних процедур, яким буде новий закон «Про медіацію», чи буде запроваджено обов'язкове звернення до мирного врегулювання спорів перед зверненням до суду. Тут можливе або підвищення популярності та ефективності звернення до врегулювання спору за участю судді у разі

органічних змін, або занепад інституту у випадку колізій та невідповідностей з новим законодавством.

У будь-якому разі запровадження в Україні інституту врегулювання спору за участю судді безперечно є позитивним явищем і має стати першою сходинкою на шляху до розвитку та популяризації примирювальних процедур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нормативно-правові акти

10. Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. 2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a95#Text.
11. Пояснювальна записка до проекту Закону України "Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». 2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=6232&skl=9.
12. Проект Закону про медіацію № 10301 - 1 від 19.04.2012 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10301-1&skl=7.
13. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р. №361/2006. *Урядовий кур'єр*. 2006. №95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361/2006#Text>.
14. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2016 р. №276/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. №41. С. 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/276/2015/find/conv?text=%E2%F0%E5%E3%F3%EB%FE%E2%E0%ED%ED%FF>.
15. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. №1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №35. С. 1374. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text>.
16. Рекомендація №R(86)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах. 1986. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_5.pdf.
17. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2014 р. *Офіційний вісник України*. №16. С. 11. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

2. Судові рішення

18. Ухвала Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 14.12.2018 р. по справі №200/19772/16-ц. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/78557123>.
19. Ухвала Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 30.10.2020 р. по справі №274/6762/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/92530589>.
20. Ухвала Болградського районного суду Одеської області від 27.04.2018 р. по справі №497/1319/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/73717439>.
21. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 04.07.2019 р. по справі №127/32939/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/82803113>.
22. Ухвала Вінницького міського суду Вінницької області від 21.12.2019 р. по справі №127/23350/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/86514041>.
23. Ухвала Галицького районного суду м. Львова від 27.02.2020 р. по справі № 464/6744/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/87884755>.
24. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 27.10.2020 р. по справі №752/15573/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/92748050>.
25. Ухвала Жовківського районного суду Львівської області від 03.04.2019 р. по справі № 444/3316/13-ц. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/80912078>.
26. Ухвала Жовтоводського міського суду Дніпропетровської області від 11.09.2020 р. по справі №176/1195/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91467603>.
27. Ухвала Московського районного суду м. Харкова від 08.04.2019 р. по справі №643/659/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/80995725>.
28. Ухвала Новокаховського міського суду Херсонської області від 14.07.2020 р. по справі №661/1272/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/90407665>.

29. Ухвала Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 29.09.2020 р. по справі №373/948/20. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91854128>.
30. Ухвала Приморського районного суду міста Одеси від 18.08.2020 р. по справі №522/22395/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/91052534>.
31. Ухвала Скадовського районного суду Херсонської області від 17.03.2020 р. по справі № 663/3728/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/88261595>.
32. Ухвала Смілянського міськрайонного суду Черкаської області від 27.11.2018 р. по справі № 703/2718/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/78309807>.
33. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 11.12.2018 р. по справі №308/5285/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/78454250>.
34. Ухвала Харківського районного суду Харківської області від 15.07.2019 р. по справі № 635/8803/18. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/83021405>.
35. Ухвала Червоноградського міського суду Львівської області від 22.02.2018 р. по справі №459/3322/17. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/72364513>.
36. Ухвала Шевченківського районного суду міста Києва від 03.07.2020 р. по справі №761/7413/19. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/90507683>.

3. Дисертації, наукові статті та підручники

37. Альтернативне вирішення спорів: американський досвід. *Мережа правового розвитку*. URL: <https://ldn.org.ua/event/alternativne-virisenna-sporiv-amerikanskij-dosvid/>.
38. Бартусяк П. Присудова медіація: досвід Нідерландів. URL: <https://law.chnu.edu.ua/prysudova-mediatsiia-dosvid-niderlandiv/>.
39. Бережна Т. Процесуальне хуліганство та адвокатська творчість: де межа? *ридична Газета*. 2018. № 32-33 (634-635). С. 20.

40. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Впровадження способів альтернативного вирішення правових спорів (ADR - Alternative Dispute Resolution). *Міжнародне приватне право: розвиток і гармонізація*. С. 165-168. URL: [http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_\(adr___alternative_dispute_resolution\).pdf](http://www.univer.km.ua/statti/1.bondarenko-zelinska_n.l._vprovadzhennya_sposobiv_alternatyvnoho_vyrishennya_pravovykh_sporiv_(adr___alternative_dispute_resolution).pdf).
41. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Врегулювання спору за участю судді: проблеми та перспективи застосування. *Університетські наукові записки*. 2018. №67-68. С. 62-70.
42. Виприцький А. О., Махова Л. О. Історія міжнародного розвитку та сучасний стан інституту медіації в Україні. *Міжнародне право. Право і суспільство*. 2018. №5 ч. 2. С. 241 - 247.
43. Гірник А. М., Резаненко В. Ф. Світоглядні та етико-правові засади медіації у Китаї. *Наукові записки. Том 149. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2013. С. 27-31.
44. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень ; Нац. ун-т «Львів. політехніка». Львів, 2016. 250 с.
45. Гриб А.М. Примирення та відновне правосуддя у правовому житті Київської Русі. *Порівняльно - аналітичне право*. 2013. №2. С. 19 - 22.
46. Гриб А. М. Примирення в праві литовсько-польської доби, його реалізація та особливі форми. *Порівняльно - аналітичне право*. 2011. №2. С. 145-147.
47. Гриб А. М. Примирення у дореформенному законодавстві Російської імперії та правозастосовній практиці українських губерній. *Часопис Київського університету права*. 2014. №2. С. 49 - 53.
48. Гриб А. М. Примирення у праві Гетьманської України. *Митна справа*. 2014. №5(95) ч.2 кн. 1. С. 64 - 70.

49. Давыденко Д.Л. Примирительные процедуры и арбитраж в Древней Греции. Третейский суд. 2010. № 5. С. 161 - 168.
50. Давыденко Д.Л. Из истории примирительных процедур в Западной Европе и США. Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации. 2004. № 1. С. 163 – 176.
51. Закони XII таблиць - Основне джерело Стародавнього римського права.
URL:
http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/17425/ПРЗТ%20_РПП_Закони%20XII%20таблиць.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
52. Зельдіна О. Новели судової реформи: позитивні та негативні наслідки.
риджний вісник України. 2017. № 43-44(1164-1165). С. 4-5.
53. Історія держави і права України: Підручник. - У 2 т. / за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Київ, 2003. Т. 1, 484 с.
54. Кисельова Т., Романадзе Л. Відмінності медіації від процедури врегулювання спору за участю судді /Програмний документ. Інтеграція медіації в судову систему України у рамках проекту Ради Європи «Підтримка впровадженню судової реформи в Україні» / підгот. Тетяною Кисельовою. Київ, 2017. URL : <https://md.ukma.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Kyselova - T. - Mediation - Integartion - UKR.pdf>.
55. Костін А. Система правосуддя в Канаді: судді, які допомагають вирішувати спори, та адвокати, які захищають суддів. *Вісник НААУ*. 2015. №9(16). С. 19 - 24.
56. Леннуар Н.Н. Альтернативное разрешение споров: переговоры и медиация: Учеб.-метод. пособие. Санкт-Петербург: Изд-во Санкт-Петербургского института права имени Принца П.Г. Ольденбургского, 2004. 100 с.
57. Лесько А. О. Врегулювання спору за участю судді: проблеми і перспективи. *Правова держава*. 2019. №34. С. 48 - 56.
58. Луспеник Д. Новелізація цивільного процесу позитивно вплинула на судову практику. 25.09.2018. *Судебно-юридическая газета*. URL:

- <https://sud.ua/ru/news/publication/125882-novelizatsiya-tsivilnogo-protsesu-pozitivno-vplivula-na-sudovu-praktiku-f6c2df>.
59. Мамницький В. Ю., Кахнова М. Г. Врегулювання спору за участю судді: проблемні аспекти правозастосовчої практики. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. №64. С. 112 - 123.
 60. Медіація та консоліація: вирішення спорів. *Профспілкові вісті*. 2015 р. URL: <http://www.psv.org.ua/arts/Yurist/view-2774.html>.
 61. Можайкіна О. С. Правовий аналіз форм врегулювання спору за участю судді в цивільному процесі. *Право і суспільство*. 2018. №2. С. 77 - 81.
 62. Морозов Є. Судова практика Європейського суду у спорах з фіскальними органами. *ЛІГА.net: інформаційний портал*. URL: <http://blog.liga.net/user/emorozov/article/23480.aspx>.
 63. Притика Ю. Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень міністерства юстиції України*. 2010. №10. С. 86 - 93.
 64. Прущак В. Є. Врегулювання спору за участю судді у цивільному судочинстві України: дис... докт. філос.: 081. Одеса, 2020. 192 с.
 65. Прущак В. Є. Основоположні принципи врегулювання спору за участю судді: поняття та зміст. *Право і суспільство*. 2018. №2 ч. 2. С. 74 - 78.
 66. Романадзе Л. Д. Врегулювання спору за участю судді та інші процесуальні новелли: вплив на розвиток медіації. URL: <http://mediation.ua/wp-content/uploads/2017/05/Stattya-pro-Mediatsiyu-v-proektah-protsev-kodeksiv-2.pdf>.
 67. Соколянський Д. В. Мирова угода сторін у цивільному судочинстві України: постановка проблеми. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. С. 348-353.
 68. Стандартизована програма підготовки суддів місцевих загальних окружних судів (цивільна спеціалізація). URL: <http://nsj.gov.ua/files/1596454049Місцеві%20цивільні.pdf>.
 69. Суд і медіація: можливості та перспективи. URL: <http://nsj.gov.ua/ua/news/sud-i-mediatsiya-mojlivosti-ta-perspektivi17/>.

70. Цувіна В. А. Впровадження інституту присудової медіації як перспективний напрямок реформування цивільного процесуального законодавства. *Україна на шляху до Європи: реформа цивільного процесуального законодавства: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* Київ, 2017. С.195-200.
71. Ясиновський І. Г. Історичний аспект розвитку інституту медіації та сучасні тенденції його розвитку. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2014. №102, т.1 С.31-33.
72. Яковлєв В. В. Присудова та позасудова медіація: основні ознаки. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. «Право». 2017. Вип. 26. С. 139-151.